

**МІНІСТЕРСТВО ТРАНСПОРТУ ТА ЗВ'ЯЗКУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТРАНСПОРТУ**

Кафедра економічної теорії

П.І. Підлісний, Н.О. Паткевич

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Методичні рекомендації

до самостійного відпрацювання матеріалів дисципліни для студентів
технічних спеціальностей заочної форми навчання

Київ · 2009

УДК 330

Підлісний П.І., Паткевич Н.О.

Економічна теорія: Методичні рекомендації щодо відпрацювання матеріалів дисципліни для студентів технічних спеціальностей заочної форми навчання.– К.: ДЕТУТ, 2009.– 92 с.

Методичні рекомендації спрямовано на самостійне вивчення дисципліни, засвоєння та закріплення теоретичних знань. Наведена тематика контрольних робіт охоплює практично весь зміст тематичного плану дисципліни.

Методичні рекомендації призначені для студентів технічних спеціальностей заочної форми навчання для самостійного опрацювання дисципліни.

Рекомендовано на засіданні кафедри “ЕТ” (протокол № 10 від 28.04.2009 р.) та методичною комісією (протокол № 7 від 28.04.2009 р.)

Укладачі: **Підлісний П. І.**, доктор екон. наук., проф.
Паткевич Н.О., ст. викладач

Рецензенти: **Коваль Я. В.**, доктор екон. наук., проф.
Чернюк Л. Г., доктор екон. наук., проф.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	4
Мета і завдання дисципліни	5
<i>Тема 1. Економічна теорія як наука</i>	5
<i>Тема 2. Економічна система суспільства і відносин власності</i>	10
<i>Тема 3. Принципи економічної організації суспільства. Економічна ефективність</i>	16
<i>Тема 4. Ринок і ринковий механізм. Державне регулювання ринкової економіки</i>	21
<i>Тема 5. Аналіз ринків. Еластичність попиту і пропозиції</i>	28
<i>Тема 6. Національна економіка: основні економічні результати і їхній вимір</i> ...	35
<i>Тема 7. Макроекономічна нестабільність: циклічність економічного розвитку, безробіття, інфляція</i>	41
<i>Тема 8. Сукупний попит та сукупна пропозиція</i>	50
<i>Тема 9. Грошово-кредитна система. Сутність і функції грошей</i>	54
<i>Тема 10. Бюджетна і податкова політика держави. Бюджетний дефіцит і державний борг</i>	63
<i>Тема 11. Економічні відносини у світовій системі господарювання та їх регулювання</i>	70
<i>Тема 12. Теоретичні аспекти ринкової трансформації економіки України</i>	78
Орієнтований перелік питань для підготовки до іспиту.....	83
Тематика контрольних робіт.....	87
Список рекомендованої літератури.....	90

ВСТУП

Навчальна дисципліна "Економічна теорія" є фундаментальною, яка закладає основи економічного мислення, формує цілісне сприйняття людиною явищ економічного життя, наближає її до чіткого і компетентного розуміння реальних економічних процесів, що відбуваються в життя суспільства.

Досконально знати економічну теорію сьогодні зобов'язані усі, хто займається господарської діяльністю, управлінням підприємств чи науково – виробничим комплексом, творчою діяльністю, в різних гілках державної та міської влади. Саме економічна теорія закладає наукові основи усіх економічних, правових та управлінських спеціальностей, дає фундаментальне розуміння понять, принципів і законів без яких неможливо формувати правові засади становлення та розвитку національної економіки ринкового типу. При вивченні предмета економічної теорії з метою найбільш чіткого його усвідомлення слід виділити: **сферу дослідження** – економічне життя або середовище, у якому здійснюється господарська діяльність; **об'єкт дослідження** – економічні явища; **суб'єкт дослідження** – людина, група людей, держава; **предмет дослідження** – життєдіяльність „економічної людини”, групи людей та держави, їх економічна поведінка в зв'язку з тим економічним середовищем, в якому вони знаходяться. Економічна теорія являє собою предмет переважно академічний, а не вузько профільний. Проблеми в цій науці розглядаються не з індивідуальної, а із суспільної точки зору.

Глибоке вивчення економічної теорії досягається, насамперед, самостійною роботою студентів. Самостійна робота студента з даної дисципліни передбачає його ознайомлення з різноманітною навчальною і методичною літературою, класичними працями відомих економістів, а також з монографіями та науковими статтями вітчизняних авторів. Саме самостійне поглиблене вивчення дисципліни у поєднанні з аудиторними заняттями може забезпечити ґрунтовні й міцні знання, які допоможуть майбутнім фахівцям в їх практичній діяльності.

Мета і завдання дисципліни

«Економічна теорія» відноситься до тих наук, які вивчають економіку в цілому, сутність основних понять, загальні взаємозв'язки та залежності між ними безвідносно до конкретних форм. Це наука, яка закладає основи економічного мислення, формує цілісне сприйняття людиною явищ економічного життя, наближає її до чіткого і компетентного розуміння реальних економічних процесів, що відбуваються в житті суспільства.

Головне **завдання дисципліни** полягає в оволодіння студентами науковими положеннями становлення та розвитку національної економіки ринкового типу, щоб дати відповідь на головні економічні питання, які цікавлять усіх членів суспільства.

Мета курсу - знайомство студентів з основними закономірностями та правилами економічного життя, всебічне вивчення дії об'єктивних законів функціонування економічних систем та набуття навичок застосування отриманих знань в умовах розвитку ринкової економіки в Україні.

Тема 1. Економічна теорія як наука

Зміст теми за програмою

- Зародження економічних знань. Основні етапи розвитку економічної теорії як науки.
- Предмет дослідження економічної теорії, складові частини сучасної економічної теорії. Функції економічної теорії. Економічні категорії, закони.
- Методи економічних досліджень.

Методичні вказівки що до самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Економіка як складна різноманітно структурована система є об'єктом вивчення спеціальної науки – економічної теорії.

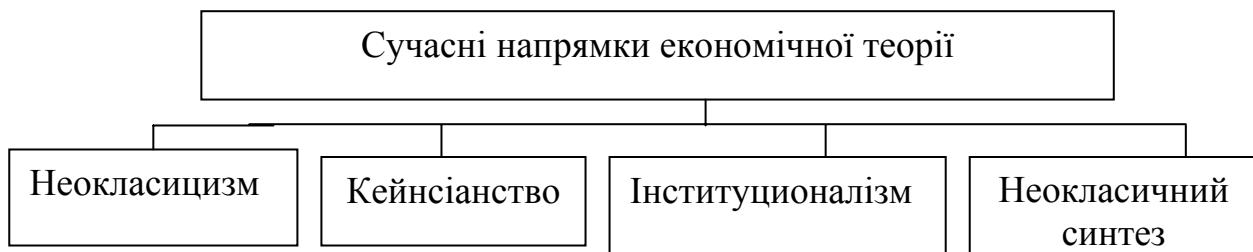
Економічна наука – це сфера розумової діяльності людини, функцією якої

є пізнання та систематизація об'єктивних знань про закони і принципи розвитку реальної економічної дійсності.

Основні етапи розвитку економічної науки

В сучасній західній економічній науці існують різні напрями, течії, школи, яки концептуально відрізняються підходами до вирішення економічних проблем.

Предмет дослідження економічної теорії – це діяльність економічних суб'єктів, спрямована на ефективне господарювання в умовах обмежених ресурсів, з метою задоволення своїх безмежних потреб. Економічна теорія

використовує широкий спектр способів дослідження свого предмета, які і визначають зміст її методу.

Метод економічної теорії – це сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються категорії і закони функціонуванні та розвитку економічних систем

Методи економічної теорії: *наукова абстракція, діалектика, аналіз і синтез, індукція і дедукція, економічне моделювання, математичний, порівняльний, графічний та інші прийоми аналізу.*

У процесі становлення і розвитку економічної теорії як науки були сформовані її основні функції: *пізнавальна, методологічна, практична, прогностична.*

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Економікс – суспільна наука про використання обмежених ресурсів з метою максимального задоволення необмежених матеріальних потреб суспільства.

Політична економія – наука про суспільно-виробничі, тобто економічні відносини, які об'єктивно виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ в людському суспільстві на різних стадіях розвитку.

Макроекономіка – розділ економічної теорії, що вивчає функціонування національного господарства в цілому.

Мікроекономіка - розділ економічної теорії, що вивчає раціональну поведінку господарюючих суб'єктів за умов різних типів ринкових структур.

Економічні закони – відображають найбільш суттєві, стійкі зв'язки між процесами і явищами економічного життя суспільства, вони, як і закони природи, мають об'єктивний характер і не залежать від волі і свідомості людей, виникають і діють на підґрунті певних економічних умов, змінюються зі зміною цих умов і зникають разом з їх ліквідацією.

Економічні категорії – узагальнююча (абстрактна) назва різних явищ і понять, які відображають об'єктивно існуючі риси або аспекти суспільно-

економічних відносин (виробництво, ціна, капітал, гроші та ін.).

Економічна система – сукупність взаємопов’язаних і певним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Потреби – об’єктивна необхідність в чому-небудь для підтримки життєдіяльності і розвитку людини, колективу, суспільства, вони практично безмежні.

Благо – матеріальні та нематеріальні цінності, за допомогою яких людина задовольняє свої потреби.

Економічні потреби – це потреби в економічних благах.

Запитання для самоконтролю знань

1. Визначте основні етапи розвитку основ економічної теорії.
2. Дайте визначення предмету економічної теорії.
3. Розкрийте функції економічної теорії.
4. Поясніть чим відрізняються економічні категорії від економічних законів.
5. Охарактеризуйте основні види методів пізнання економічних процесів.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Що вивчає економіка:
 - а) як заробити гроші;
 - б) виробництво, розподіл, обмеження, споживання;
 - в) природні ресурси;
 - г) глобальні проблеми людства.
2. Головна економічна проблема:
 - а) вміння орієнтуватись у сфері бізнесу;
 - б) використання обмежених ресурсів для створення товарів та послуг з метою задоволення безмежних потреб людини;
 - в) переміщення товарів від виробників до споживачів.
3. Економічна категорія – це:
 - а) поняття, що розкриває сутнісний бік економічного явища;

- б) поняття, занесене до економічної енциклопедії;
- в) слово іноземного походження, що характеризує той чи інший стан економіки;
- г) слово, що використовується в економічній науці.

4. Економічні закони відрізняються від законів природи тим, що вони:

- а) об'єктивні;
- б) суб'єктивні;
- в) діють лише у людському суспільстві;
- г) не можуть мати формалізованого вираження.

5. Що є об'єктом економічного дослідження:

- а) політологія;
- б) математика;
- в) економіка;
- г) економічна теорія.

6. У якій частині економічної теорії досліджуються питання національної економіки:

- а) мікроекономіці;
- б) мезоекономіці;
- в) макроекономіці;
- г) мегаекономіці.

7. У якій частині економічної теорії вивчаються питання господарської діяльності на рівні фірм і домогосподарств:

- а) мікроекономіці;
- б) мезоекономіці;
- в) макроекономіці;
- г) мегаекономіці.

8. Кого найчастіше називають батьком економічної науки:

- а) Арістотеля;
- б) А. Сміта;
- в) Д. Рікардо;
- г) Ф. Кене.

9. Яке значення має наука економіка для суспільства:

- а) надає громадянам можливість орієнтування у сфері бізнесу;
- б) забезпечує раціональну поведінку у споживанні та використанні індивідуальних заощаджень;
- в) допомагає розробити принципи, які стають основою економічної політики, та сприяє економічній інформованості й демократизації суспільства;
- г) робить людей багатшими.

10. Основна економічна суперечність зумовлена :

- а) посиленням втручання держави в економіку та процесом глобалізації
- б) погіршенням екологічної ситуації та існуванням монополій;
- в) наявністю практично у всіх країнах світу безробіття та інфляції;
- г) безмежністю потреб та обмеженістю ресурсів, необхідних для їх задоволення.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 2. Економічна система суспільства і відносин власності

Зміст теми за програмою

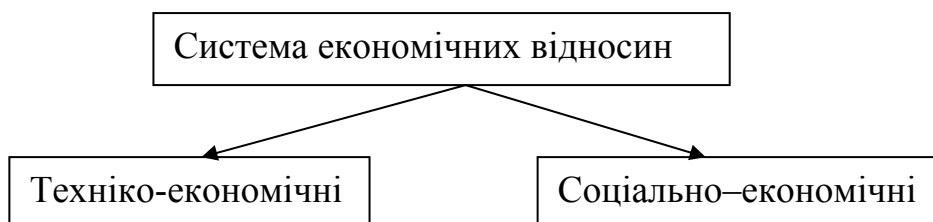
- Процес виробництва як основа розвитку суспільства. Відтворення та його типи. Основні фактори виробництва. Умови виникнення товарного виробництва. Проста і розвинута форми товарного виробництва.
- Поділ праці. Модель кругообігу продуктів і доходів.
- Власність як економічна категорія. Власність та право власності. Суб'єкти та об'єкти власності. Типи та форми власності.
- Підприємництво і його види. Основні організаційно-правові форми підприємств в Україні.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Виробництво – це процес створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для існування й розвитку людини, воно завжди є суспільним.

В процесі виробництва між людьми виникають відносини (система економічних відносин).

Процес виробництва має характер, що постійно відновлюється, який характеризується поняттям «відтворення». Типи відтворення: *просте, звужене, розширене*.

Для здійснення процесу виробництва необхідні фактори виробництва: *природні (земля); матеріальні (капітал); трудові (робоча сила); підприємницькі здібності*.

Процес виробництва носить суспільний характер, тобто деякі люди користуються результатами праці інших людей. Форми організації суспільного виробництва: *натуральне господарство, товарне виробництво*.

Процес виробництва – це постійно функціонуючий механізм, необхідною умовою цього руху є обмін і споживання результатів виробництва за допомогою грошового обігу.

В процесі виробництва між людьми виникають відносини, соціально-економічний зміст яких визначається формою власності на засоби виробництва.

Власність як **економічна категорія** виражає відносини між людьми з приводу привласнення об'єктів власності й перш за все засобів виробництва та його результатів.

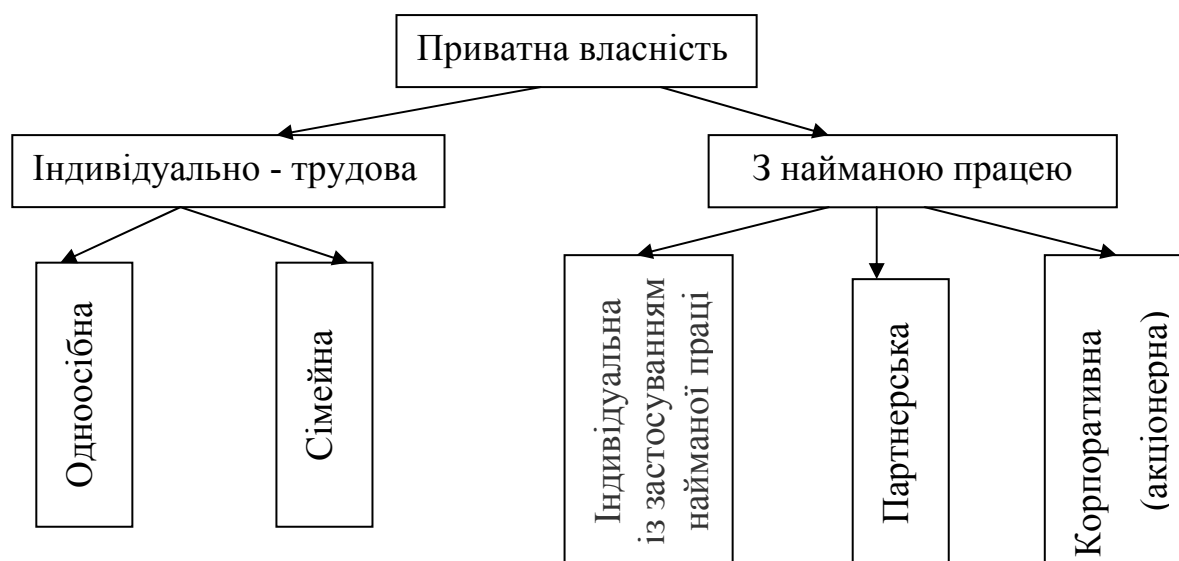
Власність як **юридична категорія** відображає законодавче закріплення економічних відносин між фізичними і юридичними особами з приводу володіння, користування й розпорядження об'єктами власності через систему юридичних законів і норм. Юридичний аспект власності реалізується через **право власності**.

Існує два типи власності: **приватна і суспільна**.

Приватна власність – це такий тип власності, коли виключне право на володіння, користування і розпорядження об'єктом власності та отримання доходу належить приватній особі (фізичній чи юридичній).

Суспільна власність означає спільне привласнення засобів виробництва і його результатів. Суспільна власність існує у двох формах: **державна і колективна**.

Сучасні форми приватної власності

В Україні відповідно до Закону України «Про власність» закріплені такі форми власності: **приватна, колективна, державна.**

Підприємництво – це організація корисної продуктивної діяльності, спрямованої на виробництво товарів і надання послуг з метою одержання прибутку. Основу підприємницької діяльності складає той або інший різновид приватної власності. В Україні підприємницька діяльність здійснюється згідно з Господарським кодексом України.

Основні форми організації підприємництва:

1. Індивідуальне підприємництво (приватне, сімейне);
2. Колективне підприємництво (партнерство);
3. Корпоративне підприємництво (акціонерне товариство).

Кожна форма організації підприємництва має переваги та недоліки.

Основні організаційно-правові форми підприємств в Україні:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю.
2. Товариство з додатковою відповідальністю.
3. Товариство з повною відповідальністю.
4. Командитне товариство.
5. Акціонерне товариство.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Відтворення – безперервність процесу виробництва товарів та послуг, на основі якого здійснюється оновлення елементів економічної системи.

Ресурси – це природні, людські та створені людиною матеріальні ресурси, що використовуються людиною для виробництва товарів та послуг. Всі економічні ресурси мають одну загальну властивість: вони є рідкісними або в обмеженій кількості.

Фактори виробництва – всі необхідні елементи, які використовуються для виробництва матеріальних та нематеріальних благ.

Поділ праці – це спеціалізація виробників на виготовлення певних продуктів або на певних видах діяльності.

Просте товарне виробництво – дрібне виробництво індивідуальних ремісників і селян, що працюють на ринок.

Розвинуте товарне виробництво – засновано на приватній власності. найманій праці й машинній індустрії.

Нематеріальне виробництво – галузі, де створюються нематеріальні блага (духовні та інші цінності, нематеріальні послуги).

Власність – це сукупність відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення засобів виробництва та його результатів.

Право власності – сукупність узаконених державою прав і норм економічних взаємовідносин фізичних та юридичних осіб, які складаються між ними з приводу володіння, користування та розпорядження об'єктами власності.

Володіння - початкова форма власності, яка виражає право виняткового фізичного контролю над благами, закріплено законодавством.

Користування - виражає економічні відносини власності з приводу виробничого чи особистого використання корисних властивостей її об'єктів відповідно до функціонального призначення останніх.

Розпорядження - вища і всеохоплююча категорія прав власності, яка передбачає, що розпорядник об'єкта є його повним власником, отже, має право

самостійно вирішувати долю певного об'єкта (використовувати, продавати, обмінювати, здавати в оренду, дарувати, ліквідувати тощо) або делегувати таке право іншим суб'єктам ринкової системи.

Запитання для самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте основні риси натурального і товарного виробництва.
2. Визначте загальні риси і відмінності простого й розвинутого виробництва.
3. Назвіть основні фактори виробництва і розкрийте їхній взаємозв'язок.
4. Охарактеризуйте процес виробництва, типи відтворення.
5. Що таке відносини власності і яка їхня структура.
6. Розкрийте зміст поняття «право власності».
7. Назвіть види підприємництва, недоліки і переваги.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Виробництво-це...
 - а) цілеспрямована діяльність людей з перетворення природи;
 - б) цілеспрямована й доцільна діяльність людей зі створення споживчих благ для задоволення своїх потреб;
 - в) процес поєднання природних і трудових ресурсів;
 - г) об'єднання праці людей.
2. Яка з перелічених властивостей не характерна для ресурсів:
 - а) обмеженість;
 - б) різноманітність;
 - в) безмежність;
 - г) корисність.
3. До природних ресурсів виробництва не належать:
 - а) земля, ліси;
 - б) водні ресурси;
 - в) мінеральні ресурси;
 - г) обладнання.
4. Підприємницькі здібності - це:
 - а) розуміння технології виробництва, здатність удосконалювати її;
 - б) здатність організувати економічні ресурси в єдиний процес виробництва;
 - в) здатність залучати необхідний фізичний капітал для виробництва будь-яких товарів.

5. Товарне виробництво – це:
- а) сучасна форма діяльності господарських одиниць;
 - б) значною мірою застаріла форма ведення господарства;
 - в) форма господарювання, притаманна виключно ринковій системі;
 - г) правильно вказане у п. а, в.
6. Виділіть рису, яка характерна для товарного виробництва та не характерна для натурального господарства:
- а) обмін діяльністю між людьми;
 - б) виробництво продуктів для обміну;
 - в) використання засобів виробництва.
7. Що із переліченого є необхідною передумовою існування товарного виробництва:
- а) суспільний поділ праці;
 - б) наявність розвинутої системи машин;
 - в) концентрація виробництва на великих підприємствах;
 - г) розвинута грошова система.
8. Поділ праці – це:
- а) практична торгівля певними товарами у певних місцях;
 - б) значною мірою – застаріла традиція, коли здійснюється натуральний обмін результатами праці;
 - в) стійке виконання певних видів господарської діяльності новими економічними суб'єктами.
9. Серед значної кількості прав власності виділяють такі три основні:
- а) володіння, користування, відповідальність;
 - б) володіння, користування, розпорядження;
 - в) на відчуження, на безпеку, на безстроковість.
10. В Україні юридично визначені такі види державної власності:
- а) державна (загальнодержавна);
 - б) комунальна;
 - в) місцева;
 - д) правильно вказане у п. а, б;

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6,7.

Тема 3. Принципи економічної організації суспільства. Економічна ефективність

Зміст теми за програмою

- Суперечність між потребами суспільства. і економічними ресурсами суспільства. Економічна ефективність.
- Вибір альтернативних можливостей використання ресурсів. Економічна модель кривої виробничих можливостей. Закон зростаючих альтернативних витрат виробництва.
- Підходи до вирішення проблем економіки – досягнення ефективності виробництва.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу.

Теоретичні основи теми

Оскільки людські потреби практично безмежні, а економічні ресурси обмежені - виробництво не спроможне задовольнити всі потреби суспільства. Виникає проблема про найбільш ефективне застосування обмежених економічних ресурсів, тобто у процесі виробництва завжди виникають питання: що, як і для кого виробляти? Основним поняттям, що допомагає рішенню завдань, поставлених перед економікою, є досягнення економічної ефективності.

У найзагальнішій формі економічна ефективність суспільного виробництва визначається як співвідношення “результати – витрати” за формулою:

$$\text{Ефективність виробництва} = \frac{\text{Результати}}{\text{Витрати}}$$

Результат виробництва стає дійсно доцільним тільки при співвідношенні його розміру з розміром реальної потреби в ньому.

Сутність економічної організації виробництва полягає в тому, що в усіх галузях і на всіх рівнях виробництва оцінка його ефективності виходить із співвідношення розміру корисного результату до розміру витрат. Проблема ефективності виробництва напряму пов’язана із проблемою повного

використання ресурсів (ситуація, коли немає вимушеного безробіття, не простоюють верстати на підприємствах, усі призначені для виробничого споживання природні ресурсі використовуються) та досягнення на цій основі повного обсягу виробництва.

Наочною ілюстрацією рішення проблеми ефективності в економіці служить крива (лінія) виробничих можливостей, яка демонструє різні комбінації двох благ, що можуть бути зроблені в економіці при повному використанні ресурсів. Кожна точка на даній кривій показує максимально можливий обсяг виробництва двох продуктів з даної кількості ресурсів.

Модель виробничих можливостей подано в підручнику (3, розділ 23), а також (2, тема 3).

Оптимальний вибір у виробництві товарів залежить від типу організації суспільства. Різні економічні системи розрізняються між собою підходом до досягнення ефективності виробництва.

Економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Відомий економічний економіст П. Самуельсон визначає будь-яку економічну систему, незалежно від її соціально-економічної форми, як таку, що має відповідати на три запитання: Що? Як? Для кого?

Найпоширенішою в економічній науці є класифікація економічних систем за двома ознаками:

- *за формою власності на засоби виробництва,*
- *за способом управління господарською діяльністю.*

На основі цих ознак розрізняють такі типи економічних систем : *традиційну, ринкову, командну, змішану.*

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Ефективність виробництва – категорія, яка характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить не лише про приріст обсягів

виробництва, а й про те, якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст, тобто свідчить про якість економічного зростання.

Модель – це спрощена картина реальності, абстрактне узагальнення економічної дійсності.

Повна зайнятість – максимально можливе залучення в суспільне виробництво економічно активного населення.

Закон зростаючих альтернативних витрат виробництва - чим більше іншого продукту ми хочемо зробити, тим від більшої кількості першого продукту варто відмовитися. Цей закон має на увазі абсолютну непридатність ресурсів для виробництва іншого продукту.

Економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Адміністративно-командна економічна система – централізовано, всеохоплююче державне управління соціально-економічним розвитком країни на основі директивного плану.

Традиційна економіка – економічна система, в якій традиції та звичаї визначають реальне використання обмежених ресурсів.

Ринкова економічна система (чистий капіталізм) – характеризується пануванням приватної власності на ресурси і використанням системи ринків і цін для координації економічної діяльності і керування нею.

Змішана економічна система – характеризується переважанням частки приватної власності при активній координуючій ролі уряду і громадських організацій в процесі керування економікою.

Запитання для самоконтролю знань

1. У чому полягає суперечність між потребами суспільства і економічними ресурсами суспільства.
2. Назвіть критерії, що характеризують повну ефективність виробництва.
3. Обґрунтуйте дію закону зростаючих альтернативних витрат.
4. Охарактеризуйте вплив зміни умов на криву виробничих можливостей.

5. Розкрийте зміст поняття «ринкова економіка».
6. Розкрийте зміст поняття «командна економіка».
7. Розкрийте зміст поняття «змішана економіка».
8. Якими критеріями визначається тип економічної системи.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Що представляє кожна точка кривої виробничих можливостей:
 - а) раціональне використання ресурсів;
 - б) залежність попиту від пропозиції;
 - в) визначає максимальний обсяг виробництва двох благ;
 - г) неефективний спосіб організації виробництва.
2. Що є головним критерієм під час вибору варіантів використання ресурсів:
 - а) обмеженість ресурсів;
 - б) повне використання ресурсів, повний обсяг виробництва;
 - в) новітні технології;
 - г) доцільність.
3. Що таке «повний обсяг виробництва»:
 - а) максимальне використання всіх ресурсів, які є;
 - б) найефективніша комбінація використання ресурсів;
 - в) найраціональніше використання природних ресурсів;
 - г) залучення у виробництво всього працездатного населення.
4. Що таке «повна зайнятість»:
 - а) зв'язок між кількістю одиниць рідкісних ресурсів і кількістю певного продукту, яка одержана в результаті виробництва;
 - б) повне використання ресурсів;
 - в) найраціональніше використання природних ресурсів;
 - г) залучення у виробництво всього працездатного населення.
5. Економічна система...
 - а) поєднує індивідуальні ринки, пов'язані один з одним;

б) являє собою конкретну систему установ та координаційних механізмів, які використовуються при вирішенні проблеми ефективного розподілу ресурсів;

в) потребує наявності будь-якої центральної влади, яка координує всю економічну діяльність.

6. Як називається економічна система країн постсоціалістичного розвитку:

- а) перехідна; в) змішана;
- б) ринкова; г) традиційна.

7. Командна економіка припускає:

- а) поєднання конкуренції з плануванням;
- б) свободу у виборі підприємницької діяльності;
- в) директивність планів;
- г) ефективний розподіл ресурсів.

8. Які риси характерні для змішаної економіки:

- а) економічна свобода, державне регулювання;
- б) конкуренція, ієрархія;
- в) рівність, автоматизм регулювання;
- г) приватна власність і вільне підприємництво

9. Чому в командно-адміністративній економіці однією з найскладніших проблем є якість товарів:

- а) через відсутність у виробників свободи вибору;
- б) через жорсткі обмеження рівнів заробітної плати;
- в) тому що існує «чорний ринок»;
- г) через нераціональне використання ресурсів.

10. Основними перевагами ринкової економіки є:

- а) забезпечення ефективного використання ресурсів та економічної свободи;
- б) рівномірний розподіл особистих доходів і забезпечення повної зайнятості;

- в) забезпечення стабільних цін і справедливого розподілу особистих доходів;
- г) відсутність безробіття та інфляції.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 4. Ринок і ринковий механізм. Державне регулювання ринкової економіки

Зміст теми за програмою

- Сутність і види ринку. Функції ринку.
- Закон попиту і пропозиції. Взаємодія попиту та пропозиції.
- Організаційно-правова структура ринку. Інфраструктура ринку. Товарна біржа. Фондова біржа. Види цінних паперів. Біржа праці.
- Переваги та недоліки ринкової економіки. Основні економічні функції держави в ринковій економіці.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Ринок – система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових і фінансово-кредитних механізмів.

Основні суб'єкти ринку є продавці і покупці (домогосподарства, підприємства, держава). Об'єктами ринку є продукти (товари та послуги), а також ресурси (земля, праця, капітал).

Для сучасного ринку характерним є економічна свобода, конкуренція, мобільність ресурсів, глобалізація економічних зв'язків.

Сучасні ринки можна класифікувати (види ринків) за різними ознаками, (наприклад): **за територіальною ознакою** (місцевий, регіональний, національний, світовий); **за типами власності** (приватний, кооперативний, державний); **за об'єктами ринкового обміну** (товарний, фінансовий, ресурсів); **за видами конкуренції** (досконала конкуренція, недосконала конкуренція).

Найважливіші функції ринку: *регулювання, стимулювання, санації, інформативна та розподільча функція.*

Основними поняттями, що характеризують взаємовідносини на ринку є «попит» і «пропозиція».

Попит - це кількість продукту, яку покупці хочуть і в змозі придбати за певної ціни і за визначений проміжок часу.

Закон попиту стверджує, що на будь якому ринку за інших рівних умов чим нижче ціна товару, тим більшу його кількість покупці хочуть і в змозі придбати.

Дію закону попиту можна пояснити такими причинами:

- виходячи із здорового глузду: споживачі схильні купувати більше товарів, якщо ціни на них знижуються і навпаки, висока ціна є бар'єром для покупця;
- дією *принципу спадної граничної корисності товару*: кожна наступна одиниця товару приносить менше задоволення споживачу, тому він купує додаткові одиниці лише за умов зниження ціни на товар;
- дією *ефекту доходу і заміщення*: зниження цін рівнозначно збільшенню доходу, люди завжди готові замінити в споживанні дорогі товари дешевими.

Необхідно розрізняти *зміни величини попиту та зміни попиту*.

Зміна величини попиту – зміна ціни товару спричиняє зміни в обсязі покупок (графічно це відповідає руху уздовж кривої попиту під впливом цінової детермінанти).

Зміна попиту означає, що за кожною з цін товарів продається більше або менше (під впливом нецінових детермінант змінюються положення кривої попиту, зсуваючи її праворуч або ліворуч). Нецінові детермінанти попиту: *смаки споживачів; кількість споживачів на ринку; грошові доходи споживачів; ціни на інші товари; очікування стосовно майбутніх цін і доходів та ін.*

Розрізняють *індивідуальний і ринковий попит*.

Пропозиція - це кількість товару, яку буде запропоновано до продажу за різними цінами в певний проміжок часу.

Закон пропозиції стверджує, що між ціною і обсягом пропозиції існує пряма залежність, тобто чим вищою є ціна, тим більшу кількість товару будуть виробляти і пропонувати до продажу виробники.

Це пояснюється такими чинниками:

- зростання цін для виробника - стимулюючий фактор;
- зростанням витрат при збільшенні обсягів виробництва і незмінних потужностях, що потребує відповідного підвищення ціни.

Необхідно розрізняти *зміни величини попиту та зміни пропозиції*.

Зміна величини пропозиції – зміна ціни товару спричиняє зміни в обсязі пропозиції (графічно це відповідає руху уздовж кривої пропозиції під впливом цінової детермінанти).

Зміна пропозиції означає, що за кожною з цін товарів продається більше або менше (під впливом нецінових детермінант змінюються положення кривої пропозиції, зсуваючи її праворуч або ліворуч). Нецінові детермінанти пропозиції: *цін на інші товари; цін на ресурси; технології виробництва; податків і дотацій; кількості продавців на ринку; очікування зміни цін та т.ін.*

Розрізняють *індивідуальну і ринкову пропозицію*.

Ринкова рівновага - це така ситуація, коли плани покупців і продавців на ринку співпадають і за даної ціни величина пропозиції дорівнює величині попиту.

Дефіцит - це така ситуація, коли бажання покупців перевищують кількість запропонованого товару.

Надлишок - це така ситуація, коли запропонованого товару більше, ніж бажують і в змозі придбати покупці споживачі.

Необхідною умовою нормального функціонування ринку з створення ринкової інфраструктури. Інфраструктура ринку – комплекс інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують нормальний режим безперебійного функціонування ринку. До неї належать різні види бірж, аукціони, ярмарки, банки тощо.

Біржа – організаційно-правова форма оптової торгівлі масовими товарами за стандартними та зразками (**товарна біржа**) або систематичних операцій з купівлі - продажу цінних паперів (**фондова біржа**), валюти (**валютна біржа**), робочої сили (**біржа праці**), угод із фрахтування (**фрахтова біржа**).

Аукціон – форма організації реалізації товарів та послуг, що ґрунтується на проведенні публічних торгів, де право купити має той, хто пропонує найвищу ціну.

Ярмарок – періодично організована в одному й тому самому місці виставка зразків товарів (складаються угоди в національному та міжнародному масштабі).

Реальна модель економічного устрою передбачає використання як ринкового механізму, що забезпечує ефективне функціонування економіки, так і державного механізму регулювання для вирішення низки проблем, від яких відмовляється ринок, або ринкове відношення яких для суспільства надто дороге. Втручання держави в економіку реалізується через основні економічні функції: забезпечення правової бази у сфері економічної діяльності, захист конкуренції, перерозподіл прибутків, коригування в розподілі ресурсів, макроекономічна стабілізація.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Ринок – система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових і фінансово-кредитних механізмів.

Функція регулювання. Ринок регулює всі економічні процеси - виробництво, обмін, розподіл та споживання, визначаючи пропорції і напрями розподілу економічних ресурсів на мікро - та макрорівні за рахунок розширення або звуження попиту й пропозиції.

Функція стимулювання. Ринок спонукає виробників товарів і послуг до зниження витрат, підвищення якості та споживчих властивостей товарів. Він

створює дієвий механізм мотивації праці, стимулює підвищення ефективності економіки на основі впровадження найпередовіших досягнень НТП.

Розподільча функція. Доходи виробників і споживачів у ринковій економіці диференціюються через ціни, зумовлюючи соціальне розшарування суспільства за доходами.

Функція санації. Ринок через конкуренцію очищає економічне середовище від неконкурентно-спроможних господарств і підтримує найефективніші.

Інформативна функція. Ринок через ціни інформує виробника, торговця, споживача про те, що вигідно виробляти й купувати, а що - ні, скільки чого треба запропонувати, та на які верстви населення варто орієнтуватися у своїй господарській діяльності тощо.

Індивідуальний попит – це попит окремого споживача.

Ринковий попит – це сума індивідуальних попитів, які пред`являються кожним споживачем при різних цінах.

Ринкова пропозиція визначається як загальна сума індивідуальних пропозицій.

Ринкова рівновага - це така ситуація, коли плани покупців і продавців на ринку співпадають і за даної ціни величина пропозиції дорівнює величині попиту.

Біржа – організаційно-правова форма оптової торгівлі масовими товарами за стандартними зразками або систематичних операцій з купівлі - продажу цінних паперів, валюти, робочої сили, угод із фрахтування.

Аукціон – форма організації реалізації товарів та послуг, що ґрунтується на проведенні публічних торгів, де право купити має той, хто пропонує найвищу ціну.

Ярмарок – періодично організована в одному й тому самому місці виставка зразків товарів (складаються угоди в національному та міжнародному масштабі).

Запитання для самоконтролю знань.

1. Ринок як економічна категорія, його основні риси та функції.
2. Що таке економічна свобода? В яких формах вона проявляється.
3. Назвіть функції ринку і розкрийте їхній зміст.
4. Що означає поняття «зміна величини попиту» і «зміни попиту»?
5. Які детермінанти впливають на зсув кривої попиту, а які на зсув кривої пропозиції?
6. Що таке рівноважна ціна? Як відхилення ціни від рівноважного стану впливає на ринкову ситуацію?
7. Дайте визначення поняття «ринкова інфраструктура».
8. Які ви знаєте об'єкти біржової торгівлі (за видами бірж)?
9. Якими цінними паперами торгують на фондовій біржі?
10. Назвіть переваги та недоліки ринкової економіки.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Ринок – це певний механізм :
 - а) координації дій економічних суб'єктів;
 - б) оптимізації взаємодії підприємств приватного сектора;
 - в) забезпечення абсолютно вільного характеру взаємодії економічних суб'єктів.
2. Ринок – це:
 - а) відносини з приводу купівлі-продажу товарів;
 - б) механізм, що сприяє встановленню певних відносин між покупцем і продавцем;
 - в) діяльність економічних суб'єктів в умовах товарної форми виробництва;
 - г) всі відповіді вірні.
3. Що належить до функцій ринку:
 - а) доведення товару до споживача;
 - б) регулювання економічних зв'язків;

в) соціальний захист населення;

г) правильне вказано в п. а, б.

4. Що із переліченого в принципі не можна віднести до ринку:

а) гастроном;

в) аукціон;

б) кіоск;

г) Собор Паризької Богоматері.

5. Що не належить до інфраструктури ринку:

а) біржі;

в) електронна пошта;

б) Національний банк;

г) страхові компанії.

6. Як формулюється закон попиту:

а) що вища ціна на товар, то більший попит;

б) що менша ціна на товар, то менший попит;

в) величина попиту перебуває у зворотній залежності від ціни;

г) величина попиту перебуває в прямій залежності від ціни.

7. Як формулюється закон пропозиції:

а) якщо ціна буде вищою, то виробники готові запропонувати більшу кількість товару;

б) що вища ціна, то більша виручка від реалізації і більший прибуток;

в) що нижча ціна, то більша пропозиція;

г) якщо ціна буде вищою, то виробники готові запропонувати меншу кількість товару.

8. Що таке «рівноважна ціна»:

а) ціна, за якою обсяг пропозиції відповідає обсягу попиту;

б) ціна, за якої обсяг пропозиції перевищує обсяг попиту;

в) ціна, за якої обсяг попиту перевищує обсяг пропозиції;

г) ціна, за якої обсяг попиту менший за обсяг пропозиції.

9. Нецінові чинники попиту - це...

а) зміни в грошових доходах населення, зміни кількості споживачів, зміна споживчих смаків, зміна цін на інші товари;

- б) доходи споживачів, технологія виробництва товарів;
- в) смаки споживачів, мода, реклама, ціна на сировину;
- г) ціни на ресурси, з яких виробляють товар, податки і дотації.

10. Нецінові чинники пропозиції - це...

- а) земля, праця, капітал;
- б) зміна цін на виробничі ресурси, нові технології у виробництві, кількість виробників, зміна цін на інші товари, державна політика у сфері оподаткування, субсидування;
- в) ціна на предмети праці, доходи споживачів;
- г) зміни в грошових доходах населення, зміни кількості споживачів.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 5. Аналіз ринків. Еластичність попиту і пропозиції

Зміст теми за програмою

- Поняття цінової еластичності попиту. Вплив еластичності попиту на динаміку для виробництва. Еластичність пропозиції. Практичне застосування еластичності у ринковій економіці.
- Види конкуренції. Досконала і недосконала конкуренція. Типи ринків недосконалої конкуренції. Цінова та нецінова конкуренція.
- Конкуренція – антипод монополізму. Монопольна влада. Недоліки надмірної монополізації економіки. Антимонопольна політика в Україні.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Процес функціонування ринку може розглядатися як нескінченна взаємодія попиту та пропозиції, тому звичайно важливо знати, на яку величину змінюються попит чи пропозиція при відповідній зміні ціни.

Еластичність – це ступінь чутливості однієї економічної змінної реагувати на зміни, що відбулися в іншій економічній змінній. Кількісно еластичність вимірюється коефіцієнтом еластичності – E .

Еластичність попиту - це ступінь відносної зміни попиту на певну продукцію під впливом відносної зміни ринкової ціни на неї, тобто показує, на скільки відсотків зміниться обсяг попиту, якщо ціна зміниться на один відсоток.

Залежного від значення коефіцієнта цінової еластичності розрізняють рівнів еластичності (змінюються кут нахилу кривої попиту):

1. Якщо $E_d > 1$, то попит еластичний, він чуйно реагує на зміну цінової ситуації, навіть за незначної зміни ціни відбувається значна зміна обсягів продаж.

2. Якщо $E_d < 1$, то попит нееластичний, він слабо реагує на зміну цінової ситуації, навіть значна зміна ціни не призводить до істотних змін обсягів продаж.

3. $E_d = 1$, то попит одиничної еластичності, зміна попиту й ціни відбуваються в однаковій пропорції, дохід і прибуток виробника залишаються колишніми.

4. Якщо $E_d = 0$, то попит абсолютно нееластичний, ніяка зміна ціни не призведе до змін обсягів продаж.

5. Якщо $E_d = \infty$, то попит абсолютно еластичний, обсяг продаж міняється без яких-небудь змін у ціні.

Еластичність пропозиції - це ступінь відносної зміни пропозиції на певну продукцію під впливом відносної зміни ринкової ціни на неї, тобто показує, на скільки відсотків зміниться обсяг пропозиції, якщо ціна зміниться на один відсоток. Якщо $E_s > 1$, то пропозиція еластична, виробники чутливі до зміни цін. Якщо $0 < E_s < 1$, то пропозиція нееластична, зміна ціни не призводить до істотної зміни пропозиції.

Практичне застосування теорії еластичності

1. При розробці й проведенні цінової стратегії фірмою і державою. На

товари еластичного попиту є сенс знижувати ціни, тому що це приведе до значного підвищення обсягів продаж і дохід виробника зросте. Зниження цін на товари одиничної еластичності доцільно при необхідності завоювання і розширення ринку збуту. На товари нееластичного попиту вводиться регулювання цін.

2. При розробці виробничої стратегії фірми щодо обсягу випуску товару. Зріст обсягу виробництва має сенс тільки на товари еластичного попиту. За іншими групами збільшення виробництва або зажадає пошуку нових ринків збуту, або призведе до появи абсолютних надлишків товару.

3. При виробленні та проведенні податкової політики держави. Введення податків на товари нееластичного попиту призведе до збільшення податкових надходжень у бюджет. Введення податків на товари нееластичного попиту може призвести до зменшення податкових надходжень.

Необхідною умовою функціонування ринкового механізму є наявність конкуренції в економічній системі. Конкуренція – суперництво між різними суб'єктами підприємницької діяльності за найбільш вигідніші умови виробництва та реалізації товарів і послуг з метою одержання найбільшого прибутку.

Види конкуренції: *внутрішньогалузева, міжгалузева, міжнародна.*

Типи та методи конкурентної поведінки

1. Сумлінна конкуренція. Основні методи – підвищення якості продукції, зниження цін, реклама, розвиток післяреалізаційного обслуговування тощо.

Сумлінна конкуренція поділяється на *цінову* та *нецінову*.

2. Недобросовісна конкуренція. Основні методи - дезінформація споживачів, використання товарного знака фірми без дозволу, товар якої користується великим попитом, поширення неправдивих повідомлень про товари своїх конкурентів.

Залежно від кількості конкурентів, методів конкурентної боротьби існують такі види конкуренції:

1. **Досконала конкуренція**-передбачає, що ринок складається з великої кількості конкурентів (виробників), продукція стандартизована (має однакові якісні параметри), частка кожного виробника настільки мала, що практично

ніхто не може впливати на ринкову ціну.

2. **Монополістична конкуренція** передбачає, що на ринку діє відносно велика кількість виробників (від 20 до 100), виробник має певний вплив на ціни внаслідок специфічного (диференційованого) товару, який він виготовляє, крива попиту на товар має спадний характер. Вхід та вихід з ринку прості.

3. **Олігополія** – це тип ринкової структури, коли декілька великих фірм діють на ринку і ведуть між собою нецінову конкуренцію, продукція стандартизована або диференційована. Вхід та вихід з галузі обмежений.

4. **Монополія** – це ринкова ситуація, за якої існує лише один продавець товару, що немає близьких замінників, фірма-монополіст диктує ціну (повний контроль за ціною), крива попиту на товар має спадний характер. Бар'єри (перешкоди для нових конкурентів) до вступу в галузь заблоковані.

Основні типи монополії: *закрита монополія, природна монополія, відкрита монополія.*

Монополізація у більшості галузей економіки розглядається як негативне і небезпечне явище, що зумовлює необхідність ведення антимонопольної діяльності з боку держави. Для подолання монополізації економіки, для захисту конкуренції в Україні створений Антимонопольний комітет України.

Прийнято Закони України: «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» (1992р.), «Про Антимонопольний комітет України» (1993 р.)

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Еластичність – це ступінь чутливості однієї економічної змінної реагувати на зміни, що відбулися в іншій економічній змінній.

Еластичність попиту - це ступінь зміни попиту на певну продукцію під впливом відносної зміни ринкової ціни на неї.

Еластичність пропозиції - це ступінь відносної зміни пропозиції на певну продукцію під впливом відносної зміни ринкової ціни на неї.

Конкуренція – суперництво між різними суб'єктами підприємницької діяльності за найбільш вигідніші умови виробництва та реалізації товарів і послуг з

метою одержання найбільшого прибутку.

Внутрішньогалузева конкуренція – це конкуренція між товаровиробниками, що діють в одній галузі народного господарства.

Міжгалузева конкуренція – це конкуренція між товаровиробниками, які діють у різних галузях народного господарства.

Міжнародна конкуренція - це конкуренція виробників на світовому ринку.

Цінова конкуренція – це боротьба за скорочення витрат виробництва завдяки використанню досягнень науково-технічного прогресу.

Нецінова конкуренція – спрямована не на зміну цін, а на створення зовнішніх умов що поліпшують реалізацію продукції.

Недобросовісна конкуренція – це діяльність виробника на ринку з метою одержання прибутку, яка не виключає обман споживачів, партнерів тощо.

Монополія – домінуюче становище на ринку окремого суб'єкта господарювання, яке дає можливість обмежувати конкуренцію, створювати або підтримувати дефіцит на ринку, встановлювати монопольні ціни на свої товари та послуги.

Закрита монополія – це галузь, яка захищена від конкуренції за допомогою юридичних обмежень.

Природна монополія – галузь, у якій витрати на одиницю продукції досягають мінімуму тільки тоді, коли одна фірма обслуговує весь ринок в цілому.

Відкрита монополія – це економічне явище, при якому фірма на деякий період стає єдиним постачальником продукту, не володіючи при цьому ніяким спеціальним захистом від конкуренції.

Запитання для самоконтролю знань

1. Що означає термін «еластичність» в економічній теорії?
2. Дайте характеристику еластичності попиту за ціною
3. Охарактеризуйте еластичність пропозиції. Як вона визначається?
4. Для чого вивчають проблему еластичності попиту?

5. Розкрийте сутність та визначте основні риси конкуренції.
6. Дайте характеристику основних способів ведення конкурентної боротьби.
7. Охарактеризуйте основні види ринкових структур.
8. Які причини зумовлюють втручання держави у ринковий механізм?

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Якщо одновідсоткове скорочення ціни на товар призводить до двовідсоткового збільшення попиту на нього, то цей попит:
 - а) нееластичний;
 - б) еластичний;
 - в) одиничної еластичності;
 - г) абсолютно еластичний.
2. Коефіцієнт цінової еластичності попиту показує:
 - а) реакцію споживача на зміну ціни;
 - б) ступень зміщення кривої попиту внаслідок зміни доходів;
 - в) час до пристосування до цінових змін;
 - г) ціни на інші товари.
3. Конкуренція в економіці:
 - а) спричиняє лише збитки більшості підприємств;
 - б) небажане явище для підприємців;
 - в) зіткнення між соціальними групами;
 - г) забезпечує підприємцю свободу вибору.
4. Для досконалої конкуренції не є характерним:
 - а) подібні товари;
 - б) багато виробників, що діють незалежно;

в) неможливість контролювати ринкову ціну з боку будь-якого виробника;

г) труднощі входу нових виробників на ринок із своїми товарами.

5. Який з наступних ринків більш за все відповідає умовам досконалої конкуренції:

а) побутової техніки ;

в) меблів;

б) сільськогосподарської продукції;

г) автомобілів.

6. Що таке чиста монополія:

а) стан, коли держава замовляє виробникам випускати певну продукцію;

б) стан, коли в галузі є лише один виробник, який одноосібно визначає обсяги виробництва та ціни;

в) стан економіки, коли в галузі є незначна кількість виробників, що домовилися між собою;

г) стан на ринку, за якого певні продавці або покупці можуть здійснювати вплив на ціну.

7. Чиста монополія:

а) єдиний виробник стандартизованої продукції;

б) пропозиція виходить від групи виробників, окремі з яких мають переважаючу частку на ринку ;

в) пропозиція виходить від кількох великих фірм;

г) єдиний виробник продукції, близькі замітники якої відсутні.

8. У якому році в Україні було прийнято перший спеціальний антимонопольний законодавчий акт:

а) 1985 р.;

в) 1992 р.;

б) 1989 р.;

г) 1993 р.

9. Визначте, як проявляє себе на ринку олігополістична конкуренція:

а) на ринку один виробник диктує свої умови цін на товари;

б) незначна кількість виробників домовляються між собою про встановлення ціни на товар;

в) на ринку певної продукції є незначна кількість виробників і один покупець, який суттєво знижує ціну на товар;

г) на ринку певної продукції є велика кількість виробників.

10. Олігополія – це ринкова структура, де діє:

а) велика кількість конкуруючих фірм, які виробляють диференційовану продукцію;

б) велика кількість конкуруючих фірм, які виробляють однорідну продукцію;

в) невелика кількість конкуруючих фірм, які виробляють однорідну та диференційовану продукцію.

11. Монополістична конкуренція:

а) багато підприємств продають подібні товари, намагаючись надати їм унікальних властивостей;

б) домінування на ринку певного виробника;

в) наявність на ринку єдиного виробника;

г) домінування на ринку обмеженої кількості виробників.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 6. Національна економіка: основні економічні результати і їхній вимір

Зміст теми за програмою

- Система національних рахунків (СНР). Макроекономічні показники.
- Характеристика валового внутрішнього продукту (ВВП). Методи обчислення ВВП.
- Співвідношення основних показників СНР.
- Номінальний і реальний ВВП.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Національна економіка складається із сукупності окремих приватних і державних виробництв, які знаходяться у взаємозв'язку. Потреби аналізу

результатів господарювання в межах національної економіки держави, регулювання її розвитку породжують необхідність використання системи надійних показників.

До 1984 року у вітчизняній статистиці використовувався показник сукупного суспільного продукту (СОП) як головний макроекономічний показник. Сукупний суспільний продукт - це виражений у ринкових цінах обсяг товарів і послуг, створених у народному господарстві за рік. СОП розраховується шляхом підсумовування звітних статистичних показників усіх первинних ланок національної економіки. *Головний недолік СОП* - багаторазовий (подвійний) рахунок, що спотворює картину реального результату суспільного виробництва.

Статистичною комісією ООН у 1993 р. була ухвалена система національних рахунків (СНР) для виміру обсягу сукупного виробництва в ринковій економіці, що використовує ту саму функцію, що і бухгалтерський облік для окремої фірми. СНР дає можливість визначити загальну економічну рівновагу на рівні балансу «наявні ресурси - використані ресурси». Важлива характеристика СНР – принцип подвійного запису. Це означає, що рух ресурсів включає як їхнє виробництво, так їхнє використання. Головний принцип СНР – грошові витрати і доходи в економіці еквівалентні, тобто сума грошових витрат дорівнює сумі доходів.

Головним показником при складанні СНР виступає валовий внутрішній продукт (ВВП).

Валовий внутрішній продукт - загальна ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених на території країни протягом визначеного періоду (найчастіше одного року). ВВП включає товари і послуги тільки для кінцевого споживання. Сюди не входять товари і послуги, зроблені для переробки і перепродажу. Вартість проміжних продуктів із ВВП виключається, тому що вона враховується у вартості кінцевих продуктів.

Методи обчислення ВВП

1. Виробничий метод, при якому підсумовуються *додана вартість*, створена всіма галузями економіки.

2. Метод обчислення витрат полягає в додаванні витрат усіх економічних суб'єктів, а також іноземних підприємств та громадян, які здійснюють експортно-імпортні операції.

$$\text{ВВП} = C + I + G + \text{NE}, \text{ де}$$

C – витрати споживачів;

I – валові приватні інвестиції;

G – витрати держави;

NE - чистий експорт, розрахований як різниця між вартістю експорту та імпорту.

3. Метод обчислення доходів передбачає додавання всіх доходів економічних суб'єктів країни.

$$\text{ВВП} = A + W + P + i + r + T_{\text{н}}, \text{ де}$$

A - амортизаційні відрахування;

W – заробітна плата;

P – прибуток підприємств усіх форм власності;

i – процент, що отримують домашні господарства від розміщення заощаджень у фінансових установах;

r – рентні доходи власників різноманітного майна від передачі його в оренду;

$T_{\text{н}}$ – непрямі податки (на додану вартість, акцизи, мито), що входять у ціну товару.

Використання того чи іншого методу розрахунку ВВП залежить від чинної інформаційно-статистичної бази.

На основі ВВП можна розрахувати й інші показники системи національних рахунків.

Співвідношення основних показників СНР

ВВП

«-» амортизаційні відрахування

- = Чистий національний продукт
- «-» непрямі податки
- = Національний дохід
- «-» податки на прибуток підприємств, нерозподілені прибутки
- «-» внески на соціальне страхування
- «+» трансфертні платежі
- = Особистий дохід
- «-» індивідуальні податки
- = Дохід кінцевого використання: йде на придбання споживчих товарів та утворення заощаджень

ВВП і НД - грошові показники, тому їхнє значення залежить від динаміки цін і купівельної спроможності грошової одиниці. Щоб аналізувати динаміку цих показників, потрібно щоб вони були порівняні по роках, тобто необхідно привести до одного рівня цін.

Індекс цін (дефлятор ВВП)– це співвідношення між сукупною ціною визначеного набору товарів і послуг («ринковим кошиком») для даного часового періоду та сукупної ціни подібної групи товарів і послуг у базовому періоді.

$$\text{Індекс цін у даному році} = \frac{\text{ціна ринкового кошика в даному році}}{\text{ціна ринкового кошика в базовому році}} * 100\%$$

За допомогою дефлятора ВВП можна порівнювати ціни обсягу кожного даного року з цінами аналогічного обсягу виробництва при цінах у базовому році. Показник ВВП, що скорегований з урахуванням рівня цін називається **реальним ВВП**.

$$\text{Реальний ВВП} = \text{номінальний ВВП} / \text{індекс цін.}$$

Номінальний ВВП відображає поточні ціни.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Система національних рахунків – це узгоджена система збирання, обліку основних потоків статистичних інформації на рівні макроекономічних показників.

Валовий внутрішній продукт - загальна ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, створених на території країни протягом визначеного періоду (найчастіше одного року).

Кінцевий продукт – це товари та послуги, куплені для споживання, а не з метою подальшої обробки, переробки чи продажу.

Додана вартість – вартість проданого фірмою продукту за вирахуванням вартості предметів праці, куплених і використаних фірмою для виробництва цього товару.

Амортизаційні відрахування – відрахування частини вартості фондів з метою відшкодування їхнього зношування.

Непрямі податки – податки, які включаються в ціну товарів.

Трансфертні платежі – прямі виплати, що здійснюються державою приватним особам або фірмам і не пов'язані з виробництвом товарів (субсидії, пенсії, стипендії, допомога по безробіттю тощо).

Дефлятор – коефіцієнт, що застосовується для перерахунку макропоказників відповідно до цін базового періоду.

Запитання для самоконтролю знань.

1. Охарактеризуйте систему національних рахунків.
2. Що являє собою валовий внутрішній продукт?
3. Розкрийте зміст виробничого методу обчислення ВВП.
4. Розкрийте зміст методу обчислення витрат.
5. Розкрийте зміст методу обчислення доходів.
6. Назвіть основні показники СНР.
7. Що таке реальний ВВП?

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Ринкова вартість всіх кінцевих благ, вироблених у певній країні протягом року - це:
 - а) валовий внутрішній продукт;
 - б) чистий внутрішній продукт;

- в) національний дохід;
- г) чистий національний продукт.

2. Які є способи розрахунку ВВП:

- а) за сукупним попитом і пропозицією;
- б) за сукупними витратами і доходами;
- в) за різницею між експортом та імпортом;
- г) за витратами та доходами.

3. Який з показників не враховується під час обчислення ВВП:

- а) рівень безробіття;
- в) чистий експорт;
- б) державні витрати;
- г) амортизаційні відрахування.

4. Амортизація – це:

- а) чисті інвестиції;
- в) кошти на задоволення особистих потреб;
- б) чистий імпорт;
- г) відрахування на споживання капіталу.

5. Ринкова вартість всіх кінцевих благ, вироблених у певній країні протягом року за мінусом амортизаційних відрахувань – це :

- а) валовий внутрішній продукт;
- б) чистий внутрішній продукт;
- в) національний прибуток;
- г) чистий національний продукт.

6. Якщо від вартісної оцінки ЧНП відняти суму непрямих податків, то отримаємо:

- а) ВВП;
- б) НД;
- в) національне багатство;
- г) особистий дохід.

7. Що таке «національний дохід»:

- а) сумарний обсяг вартості усіх вироблених товарів і послуг;
- б) прибуток усіх підприємств;
- в) частка доходу, яка залишається в населення після перерозподілу;
- г) сукупність доходів усіх економічних суб'єктів країни.

8. Дефлятор ВВП використовується для:

- а) зведення номінального ВВП до реального;
- б) врахування нелегальних операцій;
- в) зведення реального ВВП до номінального;
- г) врахування невиробничих операцій.

9. Номінальний ВВП - це...

- а) обсяг виробництва, який вимірюється в базових цінах;
- б) рівень життя населення в певному періоді часу;
- в) обсяг виробництва, який вимірюється в поточних цінах;
- г) різниця між: сукупним попитом і сукупною пропозицією.

10. Індекс цін може бути використаний для того, щоб оцінити:

- а) відмінності рівнів цін двох різних країн;
- б) різницю між рівнем оптових і роздрібних цін;
- в) відмінності між структурою виробництва поточного і минулого року;
- г) зміни у ринковій вартості споживчого кошика двох різних років.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

Тема 7. Макроекономічна нестабільність: циклічність економічного розвитку, безробіття, інфляція

Зміст теми за програмою

- Поняття та чинники економічного зростання. Показники економічного зростання. Типи економічного зростання.
- Циклічність – форма економічного розвитку. Типологія економічних циклів. Фази класичного ділового циклу. Економічні цикли та їх причини.
- Безробіття, його форми і види. Класифікація населення країни. Рівень безробіття. Закон Оукена. Соціально-економічні наслідки безробіття.
- Інфляція: зміст і причини виникнення. Вимір інфляції. Види інфляції.

Методичні вказівки до самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Економічне зростання - одна із головних макроекономічних цілей суспільства. Під економічним зростанням розуміють розвиток національної економіки протягом певного періоду, котрий вимірюється приростом чи темпами приросту ВВП, чи НД або темпами приросту цих показників у розрахунку на душу населення.

$$\text{Темп зростання ВВП} = \frac{\text{ВВП зазначеного періоду}}{\text{ВВП базисного періоду}} * 100\%$$

Темп зростання ВВП – це основний показник, що характеризує національний обсяг виробництва.

Типи економічного зростання

1. **Екстенсивний тип економічного зростання** – збільшення обсягів виробництва, що досягається шляхом приросту факторів виробництва за їх незмінних якісних характеристик.

2. **Інтенсивний тип економічного зростання** - збільшення обсягів виробництва за рахунок удосконалення факторів виробництва та ефективнішого використання їх.

3. **Змішаний, або реальний, тип економічного зростання** - збільшення обсягу ВВП як у зростання факторів виробництва, так і за рахунок удосконалення їх.

Економіка, як і будь-яка інша система, розвивається нерівномірно, хвилеподібно (циклічного). **Циклічність** – це коливання (нерівномірність) економічного зростання, чергування фаз підйому та спаду виробництва. Нерівномірність розвитку економіки закладена в самій основі виробництва, це пов'язано з дією закону спадної граничної продуктивності всіх факторів виробництва. Але це не єдина причина економічних коливань.

Класифікація економічних циклів за тривалістю

1. Короткі цикли пов'язані з порушенням та встановленням рівноваги на споживчому ринку. Причина – зміни у сфері кредиту. Періодичність 2-3 роки.

2. Середні (промисловий) цикли пов'язані з періодичністю оновлення основного капіталу. Періодичність майже 10 років.

3. Довгі хвилі (великі цикли) пов'язані зі зміною базових технологій, джерел енергії та об'єктів інфраструктури. Тривалість 40-60 років.

Економічний цикл – це регулярні коливання рівня ділової активності (як правило, представленого коливанням ВВП), коли за зростанням активності настає її зниження, яке знову змінюється зростанням.

Класична схема економічного циклу об'єднує чотири фази.

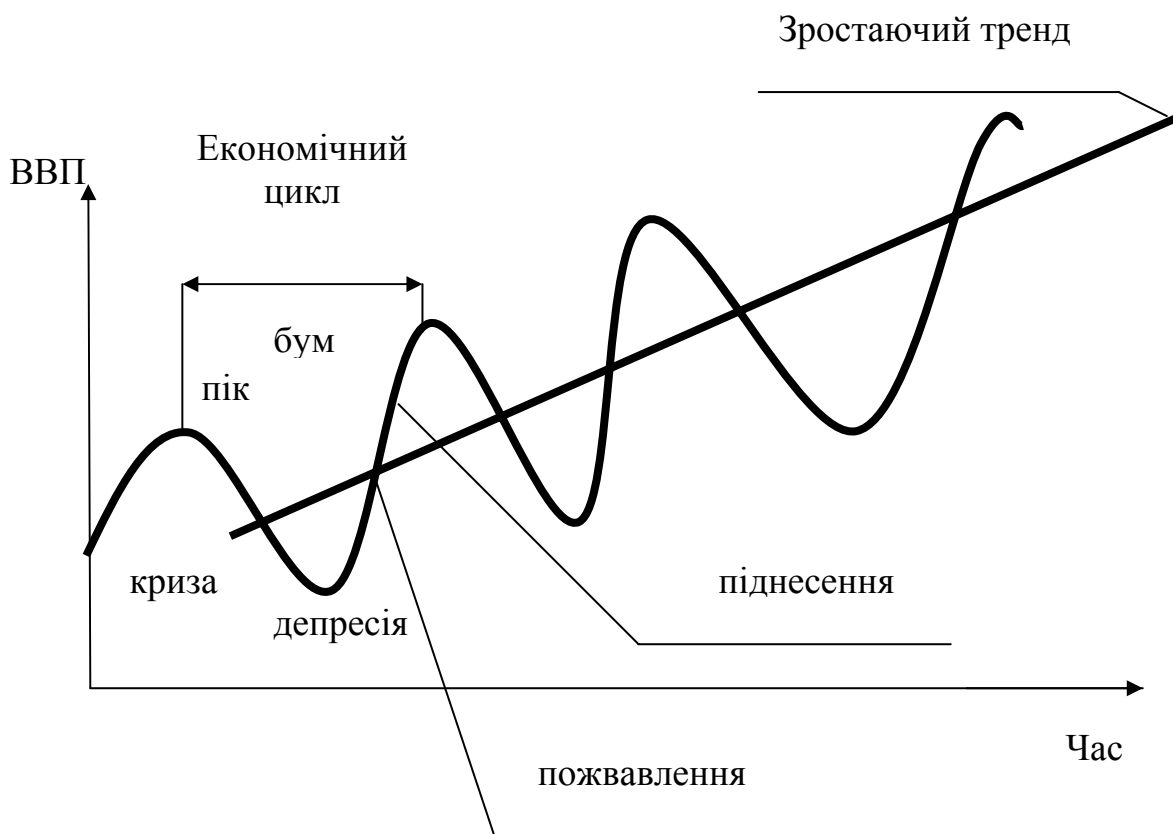

Рис. 1. Стилізована схема економічного циклу

1 фаза – криза (спад) тобто різке скорочення ділової активності: падіння цін; затоварення; скорочення капіталовкладень, а також виробництва та

зайнятості. Безробіття зростає, однак, з деяким запізненням у порівнянні з падінням ВВП.

2 фаза – депресія (застій) являє собою фазу пристосування господарського життя до нових умов і потреб, фазу знаходження нової рівноваги. Ця фаза характеризується низьким рівнем цін, застоєм виробництва, незначним обсягом торгівлі, падінням ставки позичкового відсотка, ліквідацією товарного надлишку.

3 фаза – поживлення, фаза відновлення, коли діловий світ наважується на перші кроки вперед і виявляє, що вони цілком виправдані. Починаються капіталовкладення, зростають ціни, виробництво, зайнятість, процентні ставки. Поживлення охоплює насамперед галузі, що постачають засоби виробництва.

4 фаза – підйом (бум) - фаза, при якій прискорення економічного розвитку виявляється в хвилях нововведень, виникнення маси нових товарів і нових підприємств, у стрімкому зростанні капіталовкладень, курсі акцій і інших цінних паперів, процентних ставок, цін, зарплати. Усі роблять і торгують із прибутком. Разом з тим наростає напруженість банківських балансів, збільшуються товарні запаси. Підйом, що виводить економіку на новий рівень у її поступальному розвитку, закінчується “новою безоднею краху”.

Економічний цикл вважається завершеним, якщо відбулося перевищення попереднього рівня макроекономічних показників, тобто обсяг виробництва вище, ніж у передкризовий період.

Особливості сучасних економічних циклів

1. Розвиток НТП робить можливим частіше оновлення капіталу, внаслідок чого повторюваність криз частішає.
2. Глобалізація економіки та розвиток НТП зумовлюють синхронізацію економічних циклів у різних країнах світу.
3. Державне антициклічне регулювання спрямовано на згладжування коливань в економіці.

Одним з найважливіших макроекономічних показників є **рівень безробіття**. **Безробіття** – це соціально-економічне явище, коли частина економічно активного

населення не може застосувати свою робочу силу. Відповідним до Закону України «Про зайнятість населення» (1991 р.) безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку і зареєстровані у Державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

Класифікація населення країни

1. Непрацездатні у визначений тимчасовий період члени суспільства.
2. Незайняті у суспільному виробництві.
3. Робоча сила (сума зайнятих і безробітних) – економічно активне населення.

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{Кількість безробітних}}{\text{Робоча сила}} * 100\%$$

Види безробіття

1. Добровільне безробіття:

- фрикційне безробіття пов'язане з добровільною зміною найманими робітниками місця роботи;
- структурне безробіття викликане невідповідністю професійної підготовки робочої сили до нової структури виробництва;
- сезонне безробіття пов'язане з коливаннями в обсязі виробництва деяких галузей залежно від пори року.

2. Циклічне безробіття – вимушено безробіття, викликане кризою, тобто падінням обсягу ВВП, що призводить до падіння рівня зайнятості.

Поєднання фрикційного і структурного безробіття утворює *природний рівень безробіття*, тобто це той його мінімальний рівень у суспільстві, який неможливо зменшити і який відповідає поняттю повної зайнятості. **Повна зайнятість** – так називають такий стан зайнятості в суспільстві, при якому безробіття не перевищує свого природного рівня (приблизно 5-6%).

Для вітчизняної економіки характерне сховане безробіття. Суть її в тому, що в умовах неповного використання ресурсів підприємства, викликаного

економічною кризою, підприємства не звільняють працівників, а переводять їх або на скорочений режим робочого часу, або відправляють у змушені не оплачувані відпустки. Формально таких працівників не можна визнати безробітними, однак фактично вони є такими.

На початку 2006 р. в Україні офіційно зареєстровані 1515 тис. безробітних, а рівень безробіття дорівнює 6,8 %, природна норма безробіття – 0,08%.

Серед негативних наслідків безробіття головним є недовипуск продукції, втрати ВВП. Математична залежність між рівнем безробіття та відставанням обсягу ВВП має назву «закон Оукена»: *при підвищенні фактичного рівня безробіття над природним на 1%, недовироблення ВВП дорівнює 2,5%.*

Ще один прояв макроекономічної нестабільності - відсутність стабільності рівня цін в межах економічного циклу, показник – характер та темп інфляції.

Інфляція - це двоєдиний процес підвищення середнього (загального рівня) цін в економіці та знецінювання грошей.

В умовах інфляції різні види цін змінюються нерівномірно: одні ціни швидко збільшуються, інші повільно зростають, треті залишаються без зміни. Підвищення цін на окремі товари і послуги не означає інфляцію, тому що зрістання цін на одні товарів може компенсуватися зниженням на інші, а інфляція - це характеристика руху загального рівня цін (його підвищення).

Показник виміру інфляції має назву *темп інфляції* (як швидко змінюються ціни), який знаходиться за допомогою *індексу цін*.

$$\text{Індекс цін} = \frac{\text{Ціна споживчого кошику даного періоду}}{\text{Ціна споживчого кошику базового періоду}} * 100\%$$

$$\text{Темп інфляції} = \frac{\text{Індекс цін даного періоду} - \text{Індекс базового періоду}}{\text{Індекс цін базового періоду}} * 100\%$$

Види інфляції

1. За причинами, що її викликали:

- інфляція попиту (виникає у фазі бума, коли перевищення попиту над пропозицією в умовах повної зайнятості веде до зростання цін);
- інфляція витрат виробництва (викликана збільшенням номінальної зарплати, а також зростанням цін на сировину й енергію).

2. За темпами зростання цін:

- помірна (повзуча), з темпом росту цін не вище 5-10% на рік;
- галопуюча, з темпом росту цін 20%-100% у рік;
- гіперінфляція, з темпом зростання цін більш 500% на рік, або на 1-2% щодня.

3. За формами прояву:

- відкрита інфляція, що наочно виявляється в зростанні загального рівня цін;
- прихована, характерна для централізованих економік, де при твердих державних цінах існує дефіцит товарів.

4. За ступенем передбачуваності:

- очікувана;
- непередбачена.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Економічне зростання - це розвиток національної економіки протягом певного періоду, котрий вимірюється приростом чи темпами приросту ВВП, чи НД або темпами приросту цих показників у розрахунку на душу населення.

Економічний цикл – коливання обсягів виробництва, рівня прибутків і зайнятості в масштабах економіки.

Безробіття – це соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може застосувати свою робочу силу.

Рівень безробіття – частка безробітних у загальній чисельності економічно активного населення.

Робоча сила – здатність людини до праці, або сукупності її фізичних і розумових здібностей, що використовуються в процесі створення матеріальних і духовних благ.

Інфляція - це двоєдиний процес підвищення середнього (загального рівня) цін в економіці та знецінювання грошей.

Дефляція – падіння загального рівня цін в економіці країни.

Реальна заробітна плата – кількість товарів та послуг, яку можна придбати в певний момент за суму, що становить номінальну заробітну плату.

Номінальна заробітна плата – грошовий вираз заробітної плати.

Запитання для самоконтролю знань

1. Дайте характеристику основних типів економічного зростання.
2. У чому полягає сутність циклічності економічного зростання?
3. Дайте визначення і характеристику фаз класичного економічного циклу.
4. Назвіть ознаки економічної активності населення.
5. Охарактеризуйте види безробіття.
6. Як здійснюються соціальний захист безробітних в умовах України.
7. Що собою являє інфляція. Назвіть її основні види.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Інтенсивний шлях розширення виробництва – це:
 - а) зростання обсягів виробництва високими темпами;
 - б) розширення виробництва за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів;
 - в) високі темпи зростання за рахунок додаткових ресурсів;
 - г) освоєння нових видів продукції.
2. До факторів екстенсивного зростання належать:
 - а) збільшення кількості ресурсів без зміни їх ефективності;
 - б) подовження функціонування незмінних за кількістю ресурсів;
 - в) удосконалення організації виробництва;
 - г) вірно у п. а, б;
 - д) вірно у п. а, в.
3. Економічне зростання суспільного виробництва у цілому в сучасних умовах може відбуватися:
 - а) виключно за рахунок екстенсивних факторів;
 - б) лише за рахунок інтенсивних факторів;

- в) при певному поєднанні екстенсивних та інтенсивних факторів;
4. Які етапи коливань економічної активності включає економічний цикл:
- а) пожвавлення і піднесення;
 - б) перехід від одного до іншого технологічного способу виробництва;
 - в) хвилі короткі і довгі;
 - г) спад, депресія, пожвавлення, піднесення.
5. За якими показниками визначаються масштаби безробіття:
- а) за ступенем і тривалістю в) за темпами поширення;
 - б) за рівнем безробіття; г) за темпами і тривалістю.
6. Що таке «служба зайнятості»:
- а) установа, яка займається працевлаштуванням населення;
 - б) установа, діяльність якої спрямована на забезпечення ефективної зайнятості;
 - в) установа, діяльність якої спрямована на скорочення кількості осіб, що втратили роботу або не можуть її знайти;
 - г) установа, що бореться з інфляцією.
7. Закон Оукена виражає кількісну залежність між:
- а) рівнем безробіття і темпами інфляції;
 - б) зміною обсягу національного виробництва та процентною ставкою;
 - в) фактичним і природним обсягами національного виробництва;
 - г) зміною обсягу національного виробництва та зміною рівня безробіття.
8. Що таке інфляція:
- а) зменшення кількості товарів;
 - б) підвищення загального рівня цін;
 - в) подорожчання грошей;
 - г) зростання купівельної спроможності грошей.
9. Яка інфляція найпоширеніша у розвинутих країнах:

- а) там інфляції немає; в) галопуюча інфляція;
б) помірною інфляцією; г) гіперінфляцією.

10. За яким критерієм розрізняють помірну, галопуючу та гіперінфляцію:

- а) такого критерію немає; в) за характером ціноутворення, що їх визначає;
б) за їхніми причинами; г) за темпами.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 8. Сукупний попит та сукупна пропозиція

Зміст теми за програмою

- Сукупний попит. Цінові та нецінові чинники сукупного попиту.
- Сукупна пропозиція. Чинники сукупної пропозиції.
- Рівноважна ціна і реальний обсяг виробництва.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Моделі ринкового попиту та ринкової пропозиції корисні при аналізі цін та обсягів виробництва окремих товарів і послуг, але на макrorівні взаємодіють багато продавців і покупців. Ціни встановлюються на основі не одиничних угод, а багатьох масових угод, тому попит виступає у вигляді сукупного платоспроможного попиту в масштабі цін національного господарства, а пропозиція – у вигляді сукупної пропозиції річного національного продукту.

Сукупний попит – це реальний обсяг національного виробництва, який споживачі, підприємства та держава готові придбати за будь-яким рівнем цін. Він визначається: споживанням населення, інвестиціями підприємств, державними витратами.

Залежність між рівнем цін і реальним обсягом національного виробництва, на який існує попит, є зворотною або негативною, тобто чим нижчий рівень цін, тим більший буде реальний обсяг національного

виробництва, який буде куплено. На таку траєкторію кривої сукупного попиту впливають цінові фактори :

1. Ефект відсоткової ставки – підвищення відсоткових ставок спричиняє зменшення споживчого та інвестиційного попиту, що викликає скорочення попиту на реальний обсяг національного продукту.

2. Ефект багатства – при цінах вищого рівня реальна вартість накопиченого багатства (заощадження та цінні папери), що знаходиться у населення, зменшуються. Населення стає бідним і скорочує свої витрати.

3. Ефект імпортних закупок – підвищення рівня цін в країні та стабільні ціни на імпорт призводять до скорочення експорту, так як чистий експорт – є елементом сукупного попиту, то попит на вітчизняні товари знижується.

На сукупний попит діє ряд нецінових чинників, що впливають на відхилення кривої сукупного попиту вправо, або вліво.

Нецінові чинники сукупного попиту

1. Зміни в споживчих витратах (добробут, очікування, заборгованість споживача, індивідуальні податки).

2. Зміни в інвестиційних видатках (відсоткові ставки, податки з підприємств, технологія, очікування доходів від інвестицій).

3. Зміни в державних видатках.

4. Зміни у видатках на чистий обсяг експорту.

Сукупна пропозиція – все те, що пропонується на ринку (все, що виробляється в країні та ввозиться з інших країн), показує рівень реального обсягу виробництва за умов кожного рівня цін. Залежність між рівнем цін і реальним рівнем національного виробництва описує крива сукупної пропозиції.

Крива сукупної пропозиції має три відрізки:

1. Горизонтальний показує (реальний обсяг виробництва може змінюватися при постійнім рівні цін), що економіка перебуває в депресії, виробничі потужності завантажуються не повністю, а велика кількість ресурсів не використовується. Ці невикористані ресурси можна привести в дію, не

впливаючи при цьому на рівень цін. Економіка функціонує в умовах неповної зайнятості факторів виробництва.

2. Проміжний (висхідний) відбиває процес зростання реального обсягу національного виробництва за умови одночасного підвищення цін.

3. Вертикальний відрізок означає, що економіка працює на повну потужність, і тому будь-яке підвищення цін не призведе до збільшення обсягу виробництва. Економіка функціонує в умовах повної зайнятості факторів виробництва.

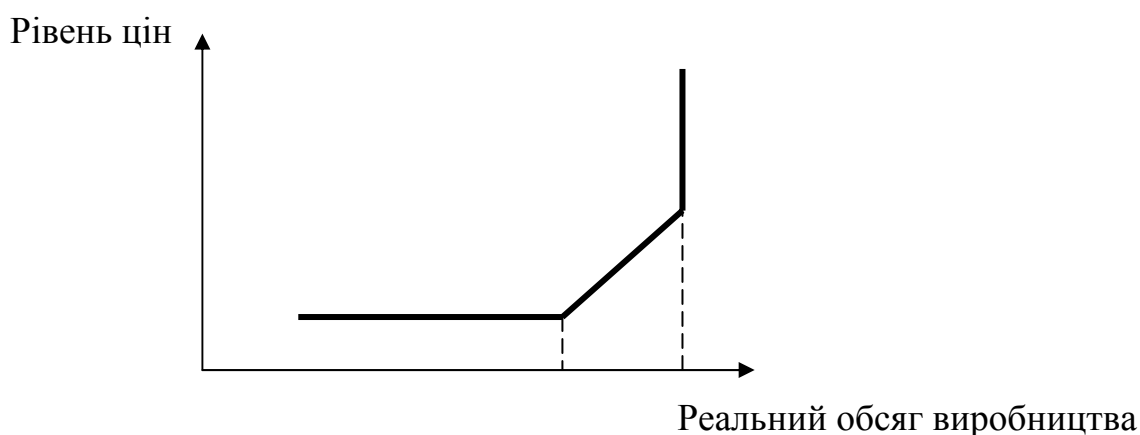

Рис. 8.1. Сукупна пропозиція

На сукупну пропозицію нецінові чинники, що впливають на відхилення кривої сукупного попиту вправо, або вліво. Нецінові чинники: зміни цін на ресурси, зміни продуктивності праці, зміни податків та державного регулювання.

Перетин кривих сукупного попиту та пропозиції породжує рівновагу ринку, рівноважний рівень цін і рівноважний обсяг національного виробництва. Під впливом різних чинників змінюються як сукупний попит, так і сукупна пропозиція. Зміна сукупного попиту на:

- горизонтальному відрізку кривої сукупної пропозиції впливає на обсяг національного виробництва, а рівень цін не змінюється;
- вертикальному відрізку кривої сукупної пропозиції спричиняє зростання рівня цін, а реальний ВВП майже не змінюється;

- на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції впливає на зміни реального обсягу виробництва та рівень цін.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Сукупний попит – це реальний обсяг національного виробництва, який споживачі, підприємства та держава готові придбати за будь-яким рівнем цін.

Відсоткова ставка – ціна, за якою комерційні банки продають кредитні ресурси клієнтам банку.

Сукупна пропозиція – все те, що пропонується на ринку, показує рівень реального обсягу виробництва за умов кожного рівня цін.

Запитання для самоконтролю знань.

1. Дайте визначення сукупного попиту та сукупної пропозиції.
2. Проаналізуйте вплив цінових факторів на криву сукупного попиту.
3. Проаналізуйте вплив нецінових факторів на криву сукупного попиту.
4. Охарактеризуйте траєкторію кривої сукупної пропозиції.
5. Проаналізуйте вплив нецінових факторів на криву сукупної пропозиції.
6. Проаналізуйте стан економіки залежно від змін сукупного попиту.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Що таке «сукупний попит»
 - а) витрати домогосподарств, підприємців, держави;
 - б) готовність виробляти;
 - в) величина обсягу продукції та послуг, яку готові купити вітчизняні споживачі, уряд, зарубіжні покупці;
 - г) попит на ринку певного товару.
2. Що таке «сукупна пропозиція»:
 - а) обсяг товарів, послуг в країні, які фірми готові виробляти та продавати протягом року;
 - б) готовність придбати;
 - в) витрати держави, підприємців, іноземців;

г) пропозиція на ринку певного товару.

3. До цінових чинників сукупного попиту відноситься:

- а) зміна цін на виробничі ресурси;
- б) зростання світових цін на нафту;
- в) бюджетно-податкова політика;
- г) ефект імпортних закупок.

4. До нецінових чинників сукупного попиту відноситься:

- а) зміна цін на виробничі ресурси;
- б) ефект імпортних закупок;
- в) заборгованість споживачів;
- г) падіння світових цін на нафту.

5. До нецінових чинників сукупної пропозиції відноситься:

- а) ефект імпортних закупок;
- б) бюджетно-податкова політика держави;
- в) зміни в державних видатках;
- г) ефект багатства.

6. Вертикальний відрізок кривої сукупної пропозиції передбачає, що зміни сукупного попиту:

- а) вплинуть на рівень цін, але не на обсяг випуску;
- б) вплинуть на обсяг випуску, але не на рівень цін;
- в) вплинуть як на рівень цін, так і на обсяг випуску;
- г) не вплинуть на рівень цін і випуску.

7. Проміжний відрізок кривої сукупної пропозиції передбачає, що зміни сукупного попиту вплинуть:

- а) вплинуть на рівень цін і рівень випуску;
- б) вплинуть на обсяг випуску, але не на рівень цін;
- г) вплинуть на рівень цін, але не на обсяг випуску.

Література: 1, 2, 3.

Тема 9. Грошово-кредитна система. Сутність і функції грошей

Зміст теми за програмою

- Сутність, функції, види грошей. Грошова маса.
- Кредитна система, її структура.

- Банки їх види. Види кредиту.
- Основні банківські операції. Банківський прибуток.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

У розвинутому товарному виробництві вартість товарів визначається в грошовій формі. Гроші не тільки визначають вартість того чи іншого товару, але разом з тим є важливим знаряддям обміну, регулювання ринкової економіки.

Гроші – це особливий товар, що має властивість обмінюватися на будь-якій іншій товар і є загальним еквівалентом.

Існують дві основні концепції, що пояснюють причини виникнення грошей: раціоналістична – вважає гроші результатом домовленості між людьми, які визнали необхідність спеціальних засобів для здійснення обміну товарів, еволюційна теорія стверджує, що гроші мають товарну природу, тобто виникли стихійно, незалежно від волі людей.

Сутність грошей найповніше виявляється в їхніх функціях:

1. **Міра вартості.** Формою прояву вартості товару є ціна товару. Вартість представлена у грошовій одиниці, виступає як масштаб цін – це певна вагова кількість дорогоцінного металу, яка законодавчо встановлюється державою як грошова одиниця країни та використовується для виміру товарних цін.

Коли роль грошей виконували благородні метали, масштаб цін визначався через певну вагу грошової одиниці, що встановлювався державою юридичним актом (наприклад: фунт стерлінгів означав фунт срібла). У сучасних умовах вартість грошей визначається не кількістю золота, що міститься в них, а виробленою фактичною масою всіх товарів і послуг.

2. **Засіб обігу** – гроші виконують роль посередників в обміні товарів і забезпечують їхній обіг. У даний час цю функцію виконують паперові й кредитні гроші.

3. **Засіб нагромадження і заощаджень** – ця функція пов'язана зі здатністю грошей бути засобом збереження вартості.

Види грошей

1. **Товарні гроші.** На ранньому етапі розвитку людського суспільства у різних народів товарами, що виконували роль загально визнаних еквівалентів, були: худоба, хутро, риба, залізо, мідь тощо. З подальшим розвитком товарних відносин роль товару-посередника закріпилась за дорогоцінними металами – сріблом та золотом, купівельна сила яких відповідає вартості металу, що утримується в них.

2. **Паперові гроші** - знаки, символи цінності, що не мають власної вартості та наділені державною владою примусовим курсом обігу, вони не мають власної вартості, оскільки затрати на виготовлення їх незначні, але мають купівельну спроможність. Купівельна спроможність визначається кількістю товарів та послуг, які можна придбати за грошову одиницю.

У сучасній ринкової економіці існують так звані кредитні гроші. **Кредитні гроші** – це знаки вартості, які функціонують на основі кредитної угоди й виражають відносини між кредитором і боржником.

Види кредитних грошей: *депозити, вексель, чек, кредитна картка, електронні гроші.*

Грошовий обіг – це рух грошей у готівковій і безготівковій форма, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в господарстві. Для обслуговування нормального грошового обігу необхідна певна точно визначена грошова маса. Відповідно до кількісної теорії грошей американського економіста І. Фішера, яка базується на теорії збалансованості грошової і товарних мас, масу грошей можна визначити за рівнянням:

$$M = \frac{P * Q}{V}, \text{ де}$$

M – маса грошей в обігу;

P – середній рівень цін на товари та послуги;

Q – кількість товарів і послуг, представлених ринку;

V – середня швидкість обігу грошей.

Кредитна система – це сукупність кредитних відносин, форм і методів кредитування та кредитно-фінансових структур, які здійснюють акумуляцію та надання грошових коштів як кредиту. У загальному вигляді структура кредитної системи включає: центральний банк, комерційні банки, спеціалізовані банківські установи (іпотечні, ощадні банки тощо), небанківські фінансово-кредитні установи (страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні компанії тощо).

Центральний банк – головна ланка кредитної системи, який являє собою державний заклад. Його головними партнерами виступають комерційні банки, які відіграють роль посередників між національною економікою і Центральним банком.

Функції центрального банку

- грошово-кредитне регулювання національної економіки;
- емісія готівкових грошей (монопольне право);
- емісія безготівкових грошей (державні облігації тощо);
- зберігання золотовалютних резервів країни;
- здійснення контролю за операціями комерційних банків (у нашій державі згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність»);
- акумуляція та зберігання касових резервів комерційних банків на основі чинного законодавства (центральний банк встановлює мінімальне співвідношення обов'язкових резервів із забезпеченням комерційних банків по вкладах. Резервна норма – це відношення обов'язкового резерву комерційного банку до суми притягнутих банком коштів. Коли виникає потреба зменшення пропозиції грошей, то норма резервна зростає, і зменшується, якщо необхідно збільшити пропозицію грошей. Мета збереження резервів - регулювання грошової маси в обігу). Головне завдання центрального банку – управління емісійною, розрахунковою та кредитною діяльністю.

У США функції центрального банку виконує Федеральна Резервна Система, що включає 12 федеральних резервних банків, розташованих у дванадцятьох

федеральних резервних округах. У нашій державі роль центрального банку виконує Національний банк України, створений у березні 1991 року, він підзвітний Верховній Раді України.

Основу кредитної системи складають комерційні банки – кредитні установи, що здійснюють універсальні банківські операції для підприємств, установ і населення головним чином за рахунок грошових коштів, залучених у вигляді внесків і депозитів.

Функції комерційних банків

- збереження депозитів до запитання, за якими можуть виписувати чеки, щоб розплачуватися за покупки;
- - надання кредиту своїм клієнтам – приватним особам і фірмам;
- посередництво в платежах;
- купівля-продаж акцій та інших цінних паперів;
- консультації з фінансово-кредитних питань;
- створення грошей, тобто збільшення грошової маси, що відбувається саме при операціях з депозитами до запитання (одна з основних функцій комерційних банків – "створення" грошей).

Банки «створюють» гроші тоді, коли приймають внески і, відрахувавши від їхньої суми необхідний обов'язковий резерв, використовують депозитну масу, що залишилася, для видачі позичок. У результаті багаторазового повторення подібної операції в ланцюжку банків і утворюються «нові» гроші.

Види кредиту

1. **Комерційний кредит** – він надається в товарній формі шляхом відстрочки платежів за постачання товару. У більшості випадків комерційний кредит оформляється векселем.
2. Банківський кредити, що надаються підприємцям:
 - короткострокові (до 1 року);
 - середньострокові (1-3 роки);
 - довгострокові (понад 3 років).
3. Споживчий кредит – надається банком приватним особам для придбання предметів особистого споживання довгострокового користування.

4. Іпотечний кредит – під заклад нерухомості.
5. Лізинговий кредит – оренда майна на основі лізингової угоди (банк на замовлення орендаря купує обладнання і надає його в оренду).
6. Державний кредит.
7. Міжнародний кредит.

Джерела кредиту: кошти підприємств, кошти населення, страхові фонди, пенсійні фонди, державний бюджет.

Банківський прибуток – це різниця між сумою відсотків позичальників (активні операції) і сумою відсотків вкладників (пасивні операції), а також прибуток від інвестицій, від біржових операцій і комісійна винагорода.

Активні операції комерційних банків спрямовані на розміщення його ресурсів з метою отримання прибутку, а пасивні операції пов'язані з акумуляцією ресурсів, необхідних для здійснення активних операцій.

Джерела прибутків банків: всі види банківських операцій здійснюються на кредитній основі (активно-пасивні операції), що дозволяє одержувати відсоток; за рахунок банківських послуг, що приносять комісійну винагороду; прибуток від інвестицій і біржової діяльності.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Гроші – це особливий товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар і є загальним еквівалентом.

Масштаб цін – це певна вагова кількість дорогоцінного металу, яка законодавчо встановлюється державою як грошова одиниця країни та використовується для виміру товарних цін.

Паперові гроші – знаки, символи цінності, що не мають власної вартості та наділені державною владою примусовим курсом обігу.

Банкноти – грошові знаки різного номіналу, які випускаються в обіг центральним емісійним банком.

Кредитні гроші – це знаки вартості, які функціонують на основі кредитної угоди й виражають відносини між кредитором і боржником.

Депозит – грошові активи, вкладені в банк з метою одержання відсотків.

Вексель – письмове боргове зобов’язання встановленої законом форми, в якому зазначена величина грошового боргу, строки його сплати, а також право його власника вимагати від боржника сплати боргу за настанням означеного строку.

Чек – письмове розпорядження власника поточного рахунку в банку про виплату готівки або перерахування з рахунка на інший рахунок певної суми грошей.

Кредитна картка – це іменний платіжно-розрахунковий документ, який засвідчує особу власника рахунка в банку.

Кредит – надання позичальникові коштів у грошовій або іншій формах здебільшого під заставу на встановлений строк під визначений відсоток.

Банк – кредитно-фінансова установа, яка мобілізує вільні грошові кошти, надає їх у позичку, здійснює розрахунки між економічними суб’єктами.

Електронні гроші – це магнітні носії платіжної інформації, які замінюють паперові гроші, чеки тощо у безготівкових розрахунках між клієнтами і банками за допомогою електронно-інформаційних систем.

Грошова маса – це сукупність усіх грошових засобів у готівковій і безготівковій формах, які забезпечують реалізацію товарів, послуг і всі нетоварні платежі у народному господарстві.

Нуліфікація - це ліквідація старих грошових знаків і випуск нових, вона проводиться в результаті сильної інфляції, оголошення державою грошових знаків недійсними.

Дефляція - протилежний інфляції процес зменшення кількості паперових грошей в обігу шляхом вилучення з обігу надлишкової грошової маси, здійснений з метою зниження темпів інфляції.

Деномінація – зниження обмінного курсу грошової одиниці країни стосовно іноземних валют

Запитання для самоконтролю знань

1. Розкрийте сутність основних функцій грошей.
2. Які особливості паперових та кредитних грошей?

3. Що таке грошова маса і які її показники?
4. Дайте характеристику кредитної системи.
6. Які функції здійснює центральний банк?
7. Які функції та операції здійснює комерційний банк.
8. Назвіть джерела формування кредитних ресурсів.
9. Назвіть та дайте характеристику основних видів кредиту.
10. У чому полягає сутність банківського та комерційного кредиту?

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Що таке «гроші»:
 - а) загальний еквівалент, через який вимірюється вартість усіх товарів і послуг;
 - б) монети, за які можна придбати товар;
 - в) обмін одного товару на інший;
 - г) банкноти, за які можна придбати товар.
2. Гроші – це тимчасове вмістилище «купівельної спроможності». На яку функцію грошей більш за все орієнтує ця фраза:
 - а) засіб обігу;
 - б) міра вартості;
 - в) засіб заощадження.
3. Від яких факторів прямо не залежить купівельна спроможність грошей:
 - а) інфляція;
 - б) кількість грошей у обігу;
 - в) кількість банків у країні;
 - г) дефляція.
4. Які функції виконують гроші:
 - а) ліквідність, накопичення;
 - б) засіб обігу, міра вартості, засіб нагромадження;

- в) загальний еквівалент, виражають вартість усіх товарів і послуг;
- г) засіб обігу і накопичення.

5. Які є види сучасних грошей:

- а) золоті, срібні, металеві, паперові;
- б) монети, банкноти, замітники грошей, банківські рахунки, міжнародні гроші;
- в) металеві, паперові, товарні;
- г) монети, банкноти і товарні гроші.

6. Чим забезпечується суспільна цінність грошей:

- а) функціями, які вони виконують, державним визнанням, купівельною спроможністю;
- б) постійною вартістю;
- в) золотим запасом країни;
- г) купівельною спроможністю і постійною вартістю.

7. Що становить грошову масу країни:

- а) депозити, готівка, поточні рахунки;
- б) кількість грошей, що перебуває в обігу;
- в) готівка, поточні рахунки, безчекові рахунки.
- г) депозити і кредити.

8. Що таке «кредитна картка»:

- а) письмове зобов'язання боржника сплатити визначену суму грошей у визначений термін;
- б) наказ власника банківського рахунку передати певну суму на користь пред'явника;
- в) розрахунковий засіб, який видається банками своїм клієнтам;
- г) письмове зобов'язання, яке видається банками своїм клієнтам.

9. Який метод стабілізації грошового обігу полягає в обміні старих грошових знаків на нові за певним співвідношенням з адекватним перерахунком цін і доходів:

- а) дефляція; в) нуліфікація;
б) деномінація; д) ревалоризація (реставрація).

10. Який метод стабілізації грошового обігу полягає у вилученні з нього надлишкових паперових грошей:

- а) дефляція;
б) деномінація;
в) нуліфікація;
д) ревалоризація (реставрація).

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 10. Бюджетна і податкова політика держави. Бюджетний дефіцит і державний борг

Зміст теми за програмою

- Державні фінанси. Державний бюджет: структура доходів і видатків.
- Бюджетний дефіцит. Державний борг. Вплив державного боргу на економіку.
- Податкова система. Види податків. Методи оподаткування.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Фінанси – це сукупність економічних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням фондів грошових ресурсів у національному господарстві. Грошові фонди утворюються різними економічними суб'єктами та державою.

Державні фінанси – це економічні відносини між державою, з одного боку, та суб'єктами господарювання - з іншого боку, з приводу утворення та використання грошових фондів для виконання державних функцій. Основою фінансової бази держави є бюджет країни.

Державний бюджет – це сукупність економічних відносин з приводу формування, розподілу, і використання централізованого фонду грошових коштів держави. Це затверджена в законодавчому порядку структура державних доходів і видатків на певний строк (на календарний рік).

Основними функціями бюджету є :

- **розподільча** – акумульовані в державному бюджеті грошові засоби уряд використовує на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, вирішення соціальних проблем, прискорення НТП тощо;
- **стимулююча** – уряд здійснює стимулюючу політику, впливаючи на циклічні коливання економіки, зміни її структури тощо;
- **фіскальна** - фінансове забезпечення тих видів діяльності, які не мають власних джерел доходів, або мають недостатні;
- **контрольна** - контроль за утворенням і використанням централізованого фонду коштів за допомогою достовірної фінансової інформації (фінансові показники).

Структура державного бюджету характеризується двома особливими формами – доходами і видатками.

Головні джерела формування надходжень (доходи) до державного бюджету є: податки, відрахування на соцстрах, державна позика (внутрішня та зовнішня), емісія грошей, продаж державного майна.

Форма виплат (видатки) із державного бюджету:

асигнування – видатки на утримання підприємств та установ (на утримання збройних сил країни, видатки по державному управлінню, на господарську діяльність держави, видатки на соціальні цілі, на здійснення зовнішньоекономічної діяльності, виплата відсотків по державному боргу);

субсидії - державна допомога організаціям, установам, громадянам;

субвенції - державна грошова допомога місцевим органам влади або окремим галузевим господарським органам для розвитку;

дотації – допомога підприємствам, організаціям, установам для покриття збитків з метою підтримки.

За станом розрізняють державний бюджет:

- *нормальний (збалансований)*, коли надходження і видатки бюджету врівноважені;

- *дефіцитний*, коли видатки перевищують доходи, має місце у період спаду обсягів національного виробництва – податкові надходження зменшуються, а потреба у видатках зростає;
- *профіцитний*, коли доходи перевищують видатки, характерний для періоду економічного зростання.

Причини бюджетного дефіциту: спад виробництва внаслідок циклічних коливань, збільшення державних витрат на розвиток військово-промислового комплексу, реалізацію соціальних програм, зростання витрат на утримання управлінського апарату тощо.

Заходи щодо обмеження бюджетного дефіциту: перехід від фінансування до кредитування, ліквідація дотації збитковим підприємствам, зменшення видатків на фінансування соціальних програм, державне управління, зміна системи оподаткування тощо.

Для покриття бюджетного дефіциту держава (уряд) може використати кредити (внутрішні та іноземні), що зумовлює появу державного боргу.

Внутрішній державний борг складається із заборгованості по випущених і непогашених внутрішніх державних позиках, а державний зовнішній борг – це фінансові зобов'язання держави перед іноземними кредиторами щодо повернення позичених грошових коштів і відсотків за ними за певну дату.

Вплив державного боргу на економіку:

позитивний – у фазі економічного спаду використання державних запозичень допомагає стимулювати економічне зростання;

негативний – спричиняє збільшення податків, відсоткової ставки для обслуговування державного боргу, зменшення обсягу споживчого попиту, інвестицій, перекладення відповідальності за погашення боргових зобов'язань на майбутні покоління тощо.

Головним джерелом доходів держави є податки. **Податки** – обов'язкові платежі, що їх встановлює держава для юридичних і фізичних осіб з метою

формування централізованих фінансових ресурсів, які забезпечують фінансування державних витрат.

Податкова система – сукупність урегульованих правовими нормами податків, що стягуються з юридичних і фізичних осіб на території країни, а також форми і методи побудови самої системи.

Елементи системи оподаткування

1. Суб'єкт - це платники податку, юридична чи фізична особа.
2. Об'єкти оподаткування – це все те, що обкладається податком (наприклад: дохід, майно, товар, спадщина), іншими словами, *податкова база* – це грошова сума, з якої вилучається податок.
3. Джерело оподаткування – дохід платника податку (наприклад: зарплата, дивіденди, прибуток), що підлягає оподаткуванню.
4. Податкова ставка (норма оподаткування) – законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.
5. Податкові пільги, що враховують специфічні умови господарювання (наприклад: установлення неоподаткованого мінімального доходу, надання податкового кредиту, звільнення від податків визначених категорій фізичних і юридичних осіб, установлення знижених ставок оподаткування на основі визначених принципів).

Види податків

1. Податки, залежно від формування рівня бюджету:
 - а) державні - встановлюються державними органами влади вищого рівня;
 - б) місцеві - встановлюються місцевими органами влади та управління, це, наприклад: податок з реклами, готельний збір, збір за паркування автотранспорту, ринковий збір, збір за право використання місцевої символіки, курортний збір тощо.
2. Податки, залежно від форми надходження:
 - а) прямі – вилучаються безпосередньо у власників майна, отримувачів доходу, безпосередньо йдуть на формування бюджету, це, наприклад: земельний податок, прибутковий податок з громадян, податок з

прибутку підприємств, податок на нерухомість з юридичних та фізичних осіб, податок на спадщину, на дарування тощо.

б) непрямі (опосередковані) – податки, які включаються в ціну товарів, реальними платниками цих податків є покупці відповідних товарів, а їх платниками до бюджету – суб'єкти підприємницької діяльності.

Непрямі податки – це надбавки до цін і тарифів, що поширюються на обмежене коло товарів і послуг: *акцизи, мито, податок на додану вартість*.

Прямі та непрямі податки формують державний бюджет і тому є державними, вони визначаються згідно з Законом України «Про систему оподаткування».

Методи оподаткування

1. Пропорційне оподаткування – не враховує диференціації доходів при встановленні податкової ставки (податкова ставка не змінюється зі зміною доходу).

2. Прогресивне оподаткування – ставка податку зростає в міру збільшення доходу; платник податків сплачує не тільки більшу суму податку, а й більший відсоток. Прогресивне оподаткування справляє найсильніший тиск на осіб з високими доходами.

3. Регресивне оподаткування – ґрунтується на знижені ставки податку в міру зростання доходу. Такий метод оподаткування вигідний для осіб із високим рівнем доходів, але вразливий для дрібних платників податків.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Державні фінанси – це економічні відносини між державою та суб'єктами господарювання з приводу утворення та використання грошових фондів для виконання державних функцій.

Державний бюджет – це сукупність економічних відносин з приводу формування, розподілу, і використання централізованого фонду грошових коштів держави.

Податки – обов'язкові та першочергові платежі державі.

Бюджетна система України – це сукупність бюджетів різних рівнів.

Консолідований бюджет – це об'єднаний бюджет центрального уряду і бюджети місцевих органів влади.

Державний борг – нагромаджена сума позичених урядом коштів для фінансування дефіциту державного бюджету.

Акциз – один із видів непрямих податку переважно на товари масового вжитку (цигарки, алкогольні напої, автомобілі, холодильники тощо), який включається у ціну товару і сплачується за рахунок покупців.

Мито – непрямий податок, який встановлюється за ввезення та вивезення товарів через кордон або за транспортування іноземних товарів на території певної країни транзитом.

Податок на додану вартість - непрямий податок, який включається до ціни реалізованого товару і є частиною новоствореної вартості.

Запитання для самоконтролю знань

1. Дайте визначення державного бюджету і розкрийте його функції.
2. Розкрийте у загальному вигляді структуру надходжень та видатків державного бюджету.
3. Чим відрізняються поняття «асигнування», «субсидії», «субвенції», «дотації»?
4. Дайте характеристику державного дефіциту.
5. Який зв'язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом?
6. Охарактеризуйте позитивні й негативні наслідки державного боргу.
7. Дайте визначення податків і розкрийте їхні функції.
8. Назвіть та охарактеризуйте види податків.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Бюджетна політика держави – це:
 - а) управління фінансами усіх підприємств;
 - б) управління фінансами державних підприємств;
 - в) надання різних видів фінансової допомоги збитковим підприємствам;
 - г) формування та використання грошових засобів держави;

д) приватизація підприємств.

2. Що таке «державний бюджет»:

а) доходи держави;

б) механізм використання грошей державою;

в) виражений у грошовій формі кошторис доходів і витрат держави;

г) усі державні видатки.

3. Державний бюджет дефіцитний, коли:

а) надходження і видатки бюджету врівноважені;

б) видатки перевищують доходи;

в) доходи перевищують видатки.

4. Державний борг має місце, коли державний бюджет:

а) нормальний (збалансований);

б) дефіцитний;

в) профіцитний.

5. Державний борг - це борг

а) держави перед іноземними кредиторами;

б) держави перед власними громадянами;

в) приватних підприємств і держави іноземним кредиторам;

г) держави перед власними громадянами та іноземними кредиторами

6. Серед основних причин неспроможності країн платити за свої зовнішні борги може бути така:

а) неправильна макроекономічна політика країн-боржників;

б) зростання процентних ставок у розвинутих країнах;

в) наявність стимулів до відмови від сплати боргу;

г) можуть бути усі причини.

7. За рахунок чого здійснюється відшкодування державного боргу:

а) зниження позичкового процента; в) продажу цінних товарів;

б) податкових надходжень; г) доходів домогосподарств.

8. До загальнодержавних податків відносять:

а) акцизний збір;

в) ринковий збір;

б) податок з реклами; г) збір за паркування автомобілів.

9. До прямих податків не належать:

- а) податок на спадщину; в) податок на золоті вироби;
б) прибутковий податок; г) земельний податок.

10. До прямих податків належить:

- а) податок на прибуток; в) акцизний збір;
б) податок на додану вартість; г) правильна відповідь не вказана.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 11. Економічні відносини у світовій системі господарювання та їх регулювання

Зміст теми за програмою

- Теоретичні основи формування сучасного світового господарства.
- Сутність і форми міжнародних економічних відносин.
- Міжнародна торгівля. Головні елементи міжнародної торгівлі. Теорія порівняльних витрат. Торговельний баланс. Торговельна політика.
- Міжнародний рух капіталу. Форми вивозу капіталу. Міграція трудових ресурсів: причини та форми.
- Міжнародна валютна система. Етапи становлення сучасної валютної системи. Валютний ринок і валютний курс. Баланси міжнародних розрахунків.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

Світове господарство – внутрішньо суперечлива єдність національних економік, пов'язаних міжнародним поділом праці, виробничими, торговельними, фінансовими та науково-технічними зв'язками.

Економічні засади функціонування світового господарства:

1. Міжнародний поділ праці – спеціалізація країн на виробництві певних видів товарів до їхніх природно-кліматичних, історичних та економічних умов.

2. Інтернаціоналізація економіки – формування, розвиток, та поглиблення взаємозв'язків між країнами завдяки відкритості національних економік.

3. Міжнародна конкуренція - - це конкуренція виробників на світовому ринку.

Основні суб'єкти світового господарства:

- національні держави;
- міжнародні та транснаціональні корпорації (ТНК);
- міжнародні організації та інститути.

Національні економіки окремих країн світу взаємодіють між собою в процесі розвитку світового господарства, що породжує існування міжнародних економічних відносин (МЕВ).

Форми МЕВ: *міжнародна торгівля; міжнародний рух капіталів; міграція робочої сили; науково-технічне співробітництво; міжнародні валютно-фінансові відносини.*

Міжнародна торгівля – обмін товарами та послугами між двома партнерами, в ролі яких можуть виступати держави, їх фірми або окремі підприємці різних країн. В основі об'єктивної необхідності міжнародної торгівлі закон порівняльних переваг, тобто країна має спеціалізуватися на виробництві та експорті тих товарів, які вона може виробляти з відносно низькими витратами, виробництво яких продуктивніше, ніж в інших країнах.

Головні елементи зовнішньої торгівлі:

експорт – продаж товарів та послуг зарубіжному контрагенту;

імпорт – купівля у зарубіжного контрагента товарів і послуг.

Різниця між вартісними обсягами експорту та імпорту складає *торговельне сальдо*, якщо експорт товарів перевищує імпорт, то сальдо (чистий експорт) буде додатним, сальдо буде від'ємним, якщо імпорт товарів перевищує експорт. Експорт товарів стимулює розвиток національної економіки і зростання споживання, імпорт товарів, навпаки, обмежує зростання споживання, тому що відбувається відтік доходів за межі країни.

Міжнародна торгівля здійснюється в різних режимах. Режим вільної торгівлі (*фритредерство*) передбачає, що при перетинанні кордонів на шляху

товарних потоків немає ніяких бар'єрів. Антиподом режиму вільної торгівлі є *протекціонізм*, який передбачає застосування різноманітних обмежень у міжнародній торгівлі у вигляді: митних платежів, податків, квот, бар'єрів.

Міжнародний рух капіталів – переміщення капіталу у різних його формах за кордон (або з-за кордону) з метою отримання прибутку. Кожна країна може одночасно виступати й імпортером, і експортером капіталів, при цьому експорт може здійснюватися і при недостатці капіталу усередині країни, а імпорт капіталів нерідко призводить до витіснення національного капіталу іноземним.

Форми вивозу капіталу

1. **Позичковий капітал** – це надання коштів у борг у вигляді позик, кредитів, що приносять позичковий відсоток.

2. **Підприємницький капітал поділяється:**

прямі інвестиції – це вкладення капіталу для створення власного виробництва або купівлі контрольного пакета компанії;

портфельні інвестиції здійснюються шляхом придбання акцій іноземних підприємств, які не забезпечують право власності або контролю над ними, а передбачають одержання високих дивідендів;

3. Створення транснаціонального капіталу, який об'єднує промислові та банківські капітали різних країн.

Міжнародна міграція робочої сили – переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу з метою пошуку роботи, нових сфер застосування своїх здібностей, кращих умов життя. Вона являє собою процес стихійного або організованого переміщення робочої сили в межах міжнародного ринку праці. Основна передумова появи міжнародної трудової міграції полягає у використанні більш дешевої праці іноземних виробників у порівнянні з національними трудовими ресурсами.

Причини існуванні міжнародної міграції робочої сили

1. Нерівномірність процесів інвестування в різних країнах
2. Національні відмінності в рівнях заробітної плати.

3. Міжнародні відмінності у вартості життя.
4. Відмінності в рівнях безробіття між країнами.
5. Потреба у використанні іноземної робочої сили національними державами.

Форми міжнародної міграції робочої сили

безповоротна – зміна постійного місця проживання;

тимчасова – зміна місця проживання хоч і на тривалий , але визначений час;

сезонна – пошук сезонної роботи за межами своєї країни;

маятникова – регулярні поїздки за кордон у пошуках роботи з обов'язковим поверненням у свою країну.

З 1919 року існує Міжнародна організація праці (з 1946 р спеціалізований заклад ООН), діяльність якої спрямована на міжнародне регулювання соціально-економічних проблем праці, наданням допомоги окремим країнам у сфері зайнятості.

На підставі різноманітних форм міжнародних відносин складаються і розвиваються валютно-фінансові відносини, вони обслуговують світові ринки товарів, капіталів, робочої сили, науково-технічних розробок і технологій.

Валютно-фінансові відносини – це сукупність економічних відносин, які виникають при функціонуванні валюти в світовому господарстві та обслугованні взаємного обміну результатами діяльності національних економік. Основною формою валютних відносин є міжнародні розрахунки, які здійснюються під час міжнародних операцій і відображаються в загальному вигляді в *платіжних балансах* усіх країн світу.

Платіжний баланс - це статистичний документ, що відбиває баланс зовнішньоекономічних операцій країни за певний період, відображає баланс між усіма прибутками, які країна отримала від іноземних держав, і всіма платежами, що здійснює дана країна. Підсумкове сальдо платіжного балансу повинне дорівнювати нулю, тобто кожна одиниця використаної іноземної валюти (платежі або дебетові операції) повинно мати джерело (надходження або кредитові операції).

Кожна країна має свою грошову одиницю (валюту), тому у міжнародних розрахунках постає необхідність в обміні грошей однією країни на гроші іншої. Перехідною ланкою між національними та міжнародною валютною системою є *валютний курс та паритет*.

Валютний курс – співвідношення між валютами окремих країн («ціна» грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн).

За золотого стандарту валютний курс визначався золотим паритетом, тобто співвідношенням валют відповідно до їх золотого вмісту. На теперішній час валютні курси встановлюють на основі співвідношення купівельної спроможності різних валют, тобто вимірюється зіставленням рівня цін стандартного набору товарів і послуг.

З валютним курсом тісно пов'язана **конвертованість валют** – це здатність національної грошової одиниці обмінюватися на інші валюти. Конвертованими називають такі валюти, які вільно, без обмежень, обмінюються на інші національні грошові одиниці.

Умови формування конвертованості валют

- подолання товарного голоду за рахунок власного виробництва;
- здійснення роздержавлення економіки і власності;
- створення резервного та валютного фондів;
- ефективна зовнішньоекономічна діяльність, збалансованість платіжного балансу;
- бездефіцитність державного бюджету або допустима норма дефіциту;
- проведення обґрунтованої політики цін;
- демонополізація економіки тощо.

Розрізняють повністю конвертовану валюту і частково конвертовану.

Неконвертованість валют означає, що держава повністю забороняє будь-які операції обміну своєї національної валюти на іноземну або дозволяє це робити за згодою уповноважених валютних органів.

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Міжнародні економічні відносини – економічні відносини в системі світового господарства.

Транснаціональні корпорації – фірми, які здійснюють основну частину своїх операцій за межами країни, в яких вони зареєстровані.

Міжнародні корпорації – концерн або союз концернів різних країн, які домінують в одній або кількох сферах світового господарства.

Фритредерство – політика вільної торгівлі, тобто забезпечення вільного доступу на національний ринок товарів, капіталів, робочої сили тощо.

Протекціонізм – політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

Торгове мито – податок, який застосовується при імпорті певної групи товарів з метою поповнення бюджету або для обмеження імпорту (захист національного виробника).

Імпортні квоти – визначають максимальний обсяг товарів, які можуть бути імпортовані в країну за певний відрізок часу.

Міжнародна міграція робочої сили – переміщення працездатного населення за межі країн його походження, яке викликається причинами економічного характеру.

Валюта – грошова одиниця, що використовується для вимірювання величини вартості товарів, це грошова одиниця країни (гривня, рубль, долар).

Валютний курс – співвідношення між валютами окремих країн («ціна» грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн).

Торговельний баланс – статистичний звіт, у якому відображені платежі з експорту та імпорту за певний проміжок часу.

Платіжний баланс – співвідношення між валютними надходженнями в країну і платежами держави за кордон протягом певного часу (статистичний звіт).

Конвертованість валют – це здатність національної грошової одиниці обмінюватися на інші валюти.

Девальвація – зниження державою обмінних курсів національної грошової одиниці з метою стимулювання споживчого попиту на внутрішньому ринку і посилення конкурентоспроможності власних товарів на світовому ринку.

Ревальвація – підвищення державою обмінних курсів національної валюти для стимулювання споживчого попиту на внутрішньому ринку і стимулювання імпорту товарів.

Запитання для самоконтролю знань

1. Дайте визначення поняття «світове господарство».
2. У чому полягає сутність міжнародних економічних відносин (МЕВ)?
3. Дайте визначення міжнародного поділу праці.
4. Охарактеризуйте міжнародну торгівлю як складову МЕВ.
5. Розкрийте сутність вивезення капіталу та його основні форми.
6. Охарактеризуйте прямі та портфельні інвестиції.
7. У чому полягає сутність міжнародної міграції робочої сили?
8. Назвіть основні етапи розвитку міжнародної валютної системи.
9. У чому полягає сутність валютного курсу та як він визначається?
10. Розкрийте сутність повністю і частково конвертованих валют.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Що таке «світове господарство»:
 - а) спеціалізація окремих країн на випуску певної продукції;
 - б) сукупність національних господарств окремих країн, що беруть участь у міжнародному поділі праці;
 - в) система міжнародних економічних відносин;
 - г) жодна з відповідей не є правильною.
2. Міжнародна спеціалізація - це...
 - а) форма економічних зв'язків між підприємствами різних країн, що спільно виробляють певну продукцію;

- б) зосередження зусиль окремих держав на виробництві певних видів продукції;
- в) продаж товарів за кордоном;
- г) об'єднання підприємств, які монополізують виробництво якогось продукту.

3. За яких умов країна має порівняльну перевагу на виробництво продукції:

- а) якщо має перевагу в географічних умовах;
- б) якщо виробляє цей продукт за нижчими витратами, ніж інші;
- в) якщо має перевагу в технології виробництва товару;
- г) якщо виробляє цей продукт за нижчою альтернативною вартістю.

4. Міжнародний рух капіталів - це:

- а) рух капіталів між країнами світу в пошуках найвигіднішої сфери використання;
- б) рух іноземного капіталу всередині країни з метою отримання прибутку;
- в) капіталовкладення за кордоном, що забезпечують отримання підприємницького прибутку та контролю над підприємством з боку інвестора.

5. Яка економічна політика держави називається «протекціонізмом»:

- а) політика, спрямована на захист вітчизняних виробників від конкуренції з боку іноземних фірм;
- б) зовнішньоекономічна політика, за якої митні органи виконують тільки реєстраційні функції;
- в) політика, за якої відсутні обмеження у зовнішній торгівлі між країнами;
- г) політика, яка регулює кількість грошей, що перебувають в обігу.

6. Відмінність між імпортом митом і квотою полягає в тому, що лише мито:

- а) зменшує обсяги міжнародної торгівлі;
- б) підвищує ціни;
- в) забезпечує надходження до бюджету;
- г) знижує життєвий рівень населення.

7. Від'ємне торгове сальдо:

- а) позитивна різниця між вартістю експорту та вартістю імпорту;
- б) зростання частки сировинних товарів у експорті;
- в) зниження експортного потенціалу країни;
- г) протекціоністська політика держави, яка ускладнює розвиток зовнішньоторговельних операцій.

8. Що стало передумовою створення міжнародних валютно-фінансових організацій:

- а) міжнародний поділ праці;
- б) розвиток міжнародного співробітництва між країнами;
- в) спеціалізація країн;
- г) регулювання міжнародних фінансово-кредитних відносин.

9. Що таке МВФ:

- а) міжнародний банк;
- б) багатостороння неурядова фінансово-кредитна установа, яка об'єднує 4 фінансові установи;
- в) наднаціональна кредитно-фінансова установа ООН;
- г) фінансова корпорація, створена для фінансування приватного підприємництва.

10. Що таке «вільні економічні зони»:

- а) територія країн, що розвиваються;
- б) територія, вільна від втручання;
- в) територія, що не контролюється державою;
- г) частина території країни, на яку поширюється вільний режим вкладання іноземного капіталу.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Тема 12. Теоретичні аспекти ринкової трансформації економіки України

Зміст теми за програмою

- Необхідність і основні напрями ринкової трансформації економіки України.
- Основа ринкових перетворень економіки: роздержавлення, приватизація, демонополізація. Способи роздержавлення та приватизації. Етапи приватизаційного процесу.
- Відкрита економіка. Параметри відкритості економіки. Характеристика відкритості економіки України.

Методичні вказівки щодо самостійного опрацювання матеріалу

Теоретичні основи теми

З часу проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. Україна, як суверенна держава почала формувати свою власну економічну політику. Для суспільних сил, що прийшли до влади, постало завдання проведення глибоких економічних реформ. Суть їх полягає у трансформації (реформуванні) командно-адміністративної системи, яка існувала в республіках колишнього Союзу, в соціально орієнтовану ринкову економіку. Об'єктивна необхідність ринкової трансформації зумовлена соціальною й економічною неефективністю командно-адміністративної системи, що стала гальмом суспільного прогресу.

Трансформаційні процеси:

1. **Системоформуючі** процеси створюють необхідні умови функціонування ринкової системи: роздержавлення і приватизація, демонополізація, створення конкурентного середовища, формування ринкової інфраструктури.

2. **Системоутверджуючі** процеси формують умови незворотності трансформаційного процесу і власну матеріальну основу функціонування ринкової системи: структурні трансформації на макро-, мезо-, мікрорівнях, становлення та розвиток підприємства, досягнення до трансформаційних показників рівня та якості життя.

3. Системовідтворюючі процеси забезпечують необхідні й достатні умови для саморозвитку ринкової систем, утвердження національної економіки у світовому економічному просторі: створення конкурентного середовища, стабільне зростання рівня та якості життя, зміцнення позиції на світовому ринку.

Роздержавлення – це процес обмеження втручання держави в економіку, переведення державних підприємств на комерційні засади господарювання, створення умов зростання кількості господарюючих суб'єктів. Роздержавлення стало основою першого етапу реформ в Україні.

Способи роздержавлення:

корпоратизація – підготовчий процес до приватизації великих підприємств шляхом акціонування їх та виведення зі сфери прямого державного управління;

комерціалізація – роздержавлення підприємств комунальної власності, надання їм прав юридичної особи й переведення їх на режим самофінансування.

Результат роздержавлення економіки – звільнення підприємств від прямої і безпосередньої державної опіки, яка фактично позбавляла їх господарської опіки, створення господарюючим суб'єктам підґрунтя для приватизації власності. Приватизація – це процес передачі або продажу об'єктів державної власності одноосібним чи асоційованим приватним власникам, що призводить до зміни форм власності. Способи приватизації в Україні передбачали викуп та безоплатну передачу суб'єктів державної власності. Викупу підлягали переважно невеликі державні підприємства, приватизація крупних підприємств здійснювалася шляхом перетворення їх в акціонерні товариства. Частина державного майна (не менш 40% вартості всього майна, що підлягало приватизації) приватизувалась безплатно.

Населенню надано право участі у приватизації через механізм застосування безплатного отриманих «приватизаційних грошей» - іменних сертифікатів, представлених депозитивними рахунками в Ощадбанку України, які кожний громадянин міг вкласти в будь-який з об'єктів, що приватизувався.

Етапи приватизації в Україні:

1992-1994 р. р. – підготовка реформ і проведення малої приватизації

1995-1997 р. р. – масова приватизація і початок великої приватизації.

1998-2000 р. р. – завершення масової сертифікатної приватизації та перехід до індивідуальної грошової приватизації.

Формування й утвердження ринкової економіки вимагає структурної трансформації на всіх рівнях народного господарства України. Основним оцінним критерієм ефективності структурних змін є забезпечення конкурентної спроможності господарських систем у ринковому середовищі.

Відкрита економіка - це стан вільної взаємодії національної економіки з економіками інших країн, що виникає на ґрунті міжнародних переміщень товарів, капіталу та валют. Українська економіка набуває рис відкритої системи в ході ринкової трансформації. Основними параметрами відкритості економіки є переміщення товарів і послуг та фінансові потоки.

Характеристика основних параметрів відкритості економіки України

1. Переміщення товарів та послуг:

- відносно високий рівень відкритості за співвідношенням обсягів експортно-імпоротної діяльності та ВВП;
- низький потенціал конкурентоспроможності;
- нерациональна структура товарного експорту: домінування в ній напівфабрикатів з невисоким рівнем доданої вартості та високим рівнем енерго-, матеріало- і трудомісткості здебільшого праці середньої кваліфікації;
- значні перекося у географічній структурі експорту: головним експортером та імпортером для України залишається Росія;
- торговельний дисбаланс і зростаюча зовнішня заборгованість – зростають потреби в імпорті, експортний потенціал залишається низьким.

2. Фінансові потоки:

- низькі якісні показники іноземного фінансування: прямі іноземні інвестиції не зорієнтовані на пріоритетні з точки зору ефективності проекти, а іноземні портфельні інвестиції та кредити застосовуються здебільшого як джерела фінансування поточних витрат;
- незначні обсяги інвестиції України за кордоном, географічна переорієнтація їх у офшорні зони;
- тенденція до нарощування зовнішньої заборгованості тощо.

За сучасних умов оцінка рівня відкритості української економіки варіює: від «закритості» до «порівняно невисокої відкритості» (за оцінкою експертів Світового банку).

В результаті вивчення теми студент повинен знати терміни:

Роздержавлення – перетворення державних підприємств у такі, що засновані на інших (недержавних) формах власності.

Приватизація – процес перетворення державної та колективної власності у приватну власність за плату чи на безоплатних засадах.

Відкрита економіка - це стан вільної взаємодії національної економіки з економіками інших країн, що виникає на ґрунті міжнародних переміщень товарів, капіталу та валют.

Офшорна зона – територія або держава, де гарантовані низькі податкові ставки, відсутній жорсткий валютний контроль за іноземним капіталом.

Запитання для самоконтролю знань.

1. У чому полягає об'єктивна необхідність ринкової трансформації економіки України?
2. Розкрийте зміст процесів роздержавлення.
3. Розкрийте зміст процесів приватизації.
4. У чому полягає взаємозв'язок ринкової трансформації та формування відкритої економіки України?
5. Проаналізуйте основні параметри відкритості української економіки в сучасних умовах.

Практичні завдання

Тести (визначте єдину правильну відповідь):

1. Приватизація-це:
 - а) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
 - б) передача майна в оренду з правом подальшого викупу;
 - в) відчуження державної власності на користь приватних осіб;
 - г) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб.
2. Приватизаційний сертифікат – це:
 - а) частка кожного громадянина у загальному обсязі державного майна;
 - б) приватизаційний цінний папір;
 - в) частина державного майна, що підлягає викупу кожним громадянином.
3. Чому в розвинутих країнах держава підтримує малий бізнес:
 - а) він без цього гине разом із конкуренцією під тиском великого капіталу;
 - б) є ефективним засобом скорочення безробіття;
 - в) він реалізує потенціал підприємливості;
 - г) він збільшує привласнення ресурсних доходів і зменшує кількість отримувачів соціальних трансфертів;
 - д) усі попередні відповіді правильні разом.
4. Який орієнтир визначає відповідь ринкової системи на запитання *що виробляти?*:
 - а) ступінь задоволення потреб споживачів;
 - б) можливість отримання (як мінімум) нормального прибутку;
 - в) можливість присвоєння лише надприбутку;
 - г) суспільні інтереси;
 - д) тільки державна підтримка бізнесу.
5. Які шляхи поліпшення зовнішньоекономічної діяльності України:
 - а) зменшення експорту товарів паливно-сировинної групи і удосконалення їх обробки;
 - б) визначення пріоритетних напрямів розвитку експортної спеціалізації;

- в) виготовлення в Україні імпортозамінної продукції;
- г) скасування будь-яких протекціоністських заходів щодо імпорту товарів.

Література: 4, 5, 6.

Орієнтований перелік питань для підготовки до іспиту

1. Предмет та функції економічної теорії.
2. Зародження та основні етапи розвитку економічної теорії.
3. Методологія економічних досліджень.
4. Поняття та види потреб, благ.
5. Основні фактори (ресурси) виробництва, їх характеристика.
6. Виробництво: основні риси, типи відтворення.
7. Форми організації суспільного виробництва.
8. Доходи і прибуток фірми: зміст, види.
9. Відносини та форми власності.
10. Сучасні форми приватної власності.
11. Види підприємницької діяльності, недоліки та переваги.
12. Акції та облігації, їх роль у функціонуванні корпорацій. Курс акцій.
Дивіденд.
13. Основні організаційно-правові форми підприємств в Україні.
13. Сутність економічної організації виробництва.
14. Крива виробничих можливостей. Закон зростання альтернативних витрат.
15. Типи економічної організації суспільства.
16. Товарне виробництво: суть, умови виникнення, основні ознаки, види.
17. Сутність та види ринків.
18. Попит. Закон попиту. Цінові та нецінові детермінанти попиту.
19. Пропозиція та чинники, що на неї впливають. Закон пропозиції.
20. Взаємодія попиту і пропозиції. Ринкові ситуації.
21. Переваги та недоліки ринкової економіки.
22. Види цінової еластичності попиту.

23. Цінова еластичність пропозиції.
24. Практичне застосування теорії еластичності.
25. Інфраструктура ринку: основні риси та елементи.
26. Фондова біржа: зміст, види, функції.
27. Біржа праці: суть та функції. Служба зайнятості в Україні.
28. Конкуренція та її роль у функціонуванні ринкової економіки.
29. Типи конкурентної поведінки.
30. Методи конкурентної боротьби.
31. Характеристика чистої конкуренції.
32. Характеристика чистої монополії.
33. Монополія та конкуренція. Антимонопольна діяльність в Україні.
34. Характерні риси ринку олігополії.
35. Характеристика ринку монополістичної конкуренції. Нецінова конкуренція.
36. Модель кругообігу за потоками доходів і витрат.
37. Валовий внутрішній продукт (ВВП): його суть та характеристика.
38. Методи розрахунку валового внутрішнього продукту (ВВП).
39. Номінальний і реальний ВВП
40. Економічне зростання: типи, показники.
41. Фази класичного ділового циклу.
42. Значення циклічного розвитку для економіки.
43. Безробіття: причини виникнення та види, соціально-економічні наслідки.
44. Класифікація населення країни. Рівень безробіття.
45. Закон Оукена.
46. Інфляція: сутність та показники.
47. Види інфляції.
48. Номінальна та реальна заробітна плата.
49. Сукупний попит. Вплив цінових факторів на криву сукупного попиту.
50. Нецінові детермінанти сукупного попиту.
51. Сукупна пропозиція. Особливості траєкторії кривої сукупної пропозиції.
52. Вплив нецінових факторів на криву сукупної пропозиції.

53. Стан економіки держави залежно від змін сукупного попиту.
54. Сутність і функції грошей.
55. Види і засоби, що замінюють гроші.
56. Визначення кількості грошей в обігу.
57. Поняття кредиту та види кредиту.
58. Джерела формування кредитних ресурсів.
59. Банківська система: зміст, рівні.
60. Функції центрального банку.
61. Функції комерційних банків.
62. Основні види банківських операцій.
63. Бюджет країни: поняття, функції.
64. Доходи державного бюджету.
65. Форми виплат із державного бюджету.
66. Держбюджетний дефіцит. Причини виникнення і джерела покриття.
67. Державний борг. Вплив державного боргу на економіку країни.
68. Податкова система. Види податків.
69. Методи оподаткування.
70. Крива А. Лаффера та визначення межі оподаткування.
71. Світове господарство: зміст, об'єктивні передумови виникнення.
72. Форми міжнародних економічних відносин.
73. Міжнародний поділ праці та спеціалізація. Теорія порівняльних переваг.
74. Теорія «порівняльних витрат» - основа міжнародної торгівлі.
75. Міжнародна торгівля – складова міжнародних економічних відносин. Торгівельний баланс.
76. Основні елементи міжнародної торгівлі.
77. Перешкоди на шляху розвитку міжнародної торгівлі.
78. Рух капіталу та його основні форми.
79. Підприємницький капітал: прямі та портфельні інвестиції.
80. Причини існування міжнародної міграції робочої сили.
81. Форми міжнародної міграції робочої сили.

82. Сутність валютного курсу та його визначення.
83. Умови формування конвертованості валют.
84. Об'єктивна необхідність ринкової трансформації економіки України.
85. Напрями ринкової трансформації економіки України.
86. Сутність поняття «роздержавлення» та способи роздержавлення..
87. Сутність поняття «приватизація». Мета та способи приватизації в Україні.
88. Особливості приватизаційного процесу в Україні.
89. Основні параметри відкритості української економіки.
90. Передумови та фактори входження економіки України у світове господарство.

Тематика контрольних робіт

1. Економічна теорія: предмет і методи дослідження в історичному поступі науки.
2. Основні напрямки сучасної економічної теорії.
3. Суть, класифікація, різноманітність суспільних потреб та шляхи її задоволення.
4. Еволюція форм суспільних організацій виробництва.
5. Гроші та грошові системи: природа і функції грошей.
6. Основні закономірності функціонування грошової системи.
7. Грошова реформа в Україні: необхідність, зміст та соціально-економічні наслідки.
8. Ринок як соціально-економічна система. Структура ринку.
9. Інфраструктура ринку: сутність, основні елементи, стан розвитку в Україні.
10. Еволюція форм власності та її економічна реалізація.
11. Основні моделі ринку.
12. Система соціального захисту в ринковій економіці.
13. Система національних рахунків: формування, призначення, застосування і шлях вдосконалення в Україні.
14. Моделі ринкової економіки.

15. Сучасні форми і методи конкурентної боротьби та їх прояв в економіці України.
16. Економічне зростання і його забезпечення в контексті розвитку економічної теорії.
17. Макроекономічна рівновага: сукупний попит і сукупна пропозиція.
18. Основні риси макроекономічної нестабільності в ринковій економіці.
19. Циклічний розвиток ринкової економіки, шляхи подолання кризи в Україні.
20. Державне регулювання економіки: необхідність, межі, еволюція форм і методів.
21. Державний бюджет: структура і роль в регулюванні економіки, забезпеченні соціальної злагоди в суспільстві.
22. Проблема бюджетного дефіциту та державного боргу: шляхи вирішення.
23. Податкова політика держави і розвиток економіки.
24. Система споживчої податкової системи в Україні.
25. Місце податків в розвитку виробництва.
26. Формування державного бюджету України і проблеми його збалансованості.
27. Безробіття: особливості в Україні.
28. Інфляція: суть, види, наслідки та шляхи стабілізації грошового обігу в Україні.
29. Банківська система, її формування і розвиток в Україні.
30. Сутність кредиту та його роль в ринковій економіці.
31. Значення та функції комерційних банків у кредитно-грошовій системі України.
32. Становлення національної фінансової системи України. Роль фінансових інструментів у розвитку ринкової економіки.
33. Розвиток страхової діяльності в Україні.
34. Фондовий ринок України.
35. Ринок державних цінних паперів.
36. Підприємницька діяльність: загальні риси і українська специфіка.

37. Проблема зношення і амортизації основних фондів.
38. Організаційно-правові форми підприємств у ринковій економіці .
39. Зміни форм власності та проблеми приватизації в Україні.
40. Становлення і розвиток акціонерних товариств в Україні.
41. Виникнення, основні риси і тенденції розвитку світового господарства в ринковій економіці.
42. Теорія порівняльних витрат і міжнародний поділ праці.
Зовнішньоекономічна політика держави з ринковою економікою.
43. Міжнародна торгівля і торгова політика держави в ринковій економіці.
44. Інтернаціоналізація господарського життя і світовий ринок.
45. Міжнародна фінансова система і ринок позичкового капіталу.
46. Особливі (вільні) економічні зони.
47. Міжнародний ринок праці й інтернаціоналізація відтворення робочої сили.
48. Маркетинг та інтереси споживача в умовах сучасного ринку.
49. Заробітна плата та її особливості.
50. Умови виконання, структура і функції ринку.
51. Закон попиту і закон пропозиції. Їх роль в ринкових умовах.
52. Інфляція: суть, види, темпи.
53. Податкова система. Суть податків.
54. Валютна система: етапи еволюції і сучасний стан.
55. Проблеми організації національної економіки.
56. Система показників ефективності національної економіки.
57. Держава та її економічні функції.
58. Національна економіка та її показники.
59. Витрати, виторг і прибутковість фірми.
60. Конкуренція та її роль в ринковій економіці.

Список рекомендованої літератури

Основна

1. Білецька О.М. Економічна теорія. Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка.: Навчальний посібник. – К. Центр навчальної літератури, 2005.- 652 с.
2. Кравцова Л. І. Економічна теорія: Конспект лекцій. – К.: КІТЗТ, 2000 – 116 с.
3. Корецький М.Х. Економічна теорія: Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
4. Економічна теорія/ Під редакцією Предборського В. А. - Київ: Кондор , 2003 – 492 с.
5. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник для студентів вузів. – К. «Академія», (Альма-матер) 2005. – 640 с..
6. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник - К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 656 с.
7. Основи економічної теорії: Підручник / За наук. ред. проф. Федоренка В. Г – К.: Алеута, 2005. – 500 с.

Додаткова

1. Багинян Г.І., Шевчук Є.С. Політична економія: Навч. посібник. – Львів: Новий світ-2006, 2006. – 479 с.
2. Економічна теорія. Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: «Знання Прес», 2004. – 615 с.
3. Мочерний С. В. Основи економічної теорії, посібник. - К.: Видавничий центр "Академія", (Альма-матер) 2002 р.
4. Політична економія: Навч. посібник / І.А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін. – К.: МАУП, 2003.
5. Предборський В.А. Основи економічної теорії. – К. «Кондор», 2002. – 621 с.
6. Рибалкін В.О. та ін. Основи економічної теорії. – К.: Видавничий центр "Академія" (Альма-матер), 2002 р.-352 с.

7. Старостенко Г.Г. Політична економія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.

Ресурси

Офіційні Веб-сайти: Кабінет Міністрів України – www.kmu.gov.ua
Верховна Рада України – www.rada.gov.ua
Міністерство економіки України – www.me.gov.ua
Міністерство фінансів України – www.minfin.gov.ua
Міністерство транспорту та зв'язку – www.mtu.gov.ua
Національний банк України – www.bank.gov.ua
Державний комітет статистики – www.ukrstat.gov.ua
Укрзалізниця – www.uz.gov.ua

Навчально-методичне видання

Підлісний Павло Іванович

Паткевич Наталія Олександрівна

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

**Методичні рекомендації
щодо самостійного відпрацювання матеріалів дисципліни для студентів технічних спеціальностей
заочної форми навчання**

Укладачі: *д.е.н., проф. Підлісний П.І.*
ст. викл. Паткевич Н. О.

Відповідальний за випуск Паткевич Н. О.
Редактор Щербак Н.В.

Підписано до друку 22.06.09 Формат паперу 60X84/16, папір для офсетний,
друк – на різнографі. Зам. № 177 - 09 , тираж 162 прим.

Надруковано видавничо-редакційним центром
Державного економіко-технологічного університету транспорту
Свідоцтво про реєстрацію від 27.12.07 р. Серія ДК № 3079